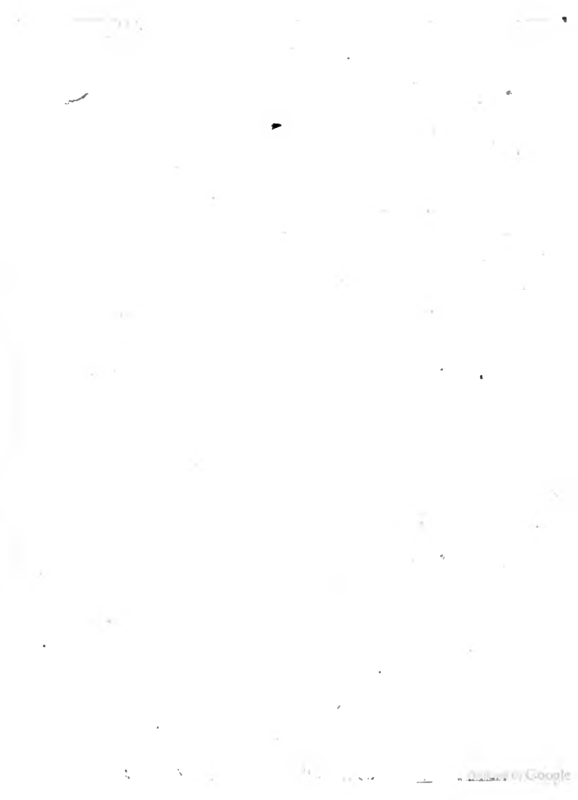
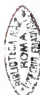

JUSTI . FONTANINI
ARCHIEPISCOPI . ANCYRANI
DISCUS
ARGENTEUS . VOTIVUS
VETERUM . CHRISTIANORUM
PERUSIÆ . REPERTUS

EX . MUSEO . ALBANO . DEPROMPTUS

ET

COMMENTARIO . ILLUSTRATUS

Ubi formulæ quædam & ritus præcipui donaria sacra Deo in Ecclesia offerendi singulatim enucleantur

CUM . FIGURIS

ROMÆ

Ex Typographia Rochi Bernabò in vico ad Muratas

MDCCXXVII.

SUPERIORUM FACULTATE.

Et apud Pagliarinum bibliopolam in area Pasquini.

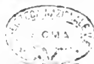
Eminentissimo & Reverendissimo

DOMINO

FABIO . OLIVERIO

S. R. E. DIACONO . CARDINALI

SANCTORUM . VITI . ET . MODESTI

J. ARCHIEPISCOPUS . ANCYRANUS

PERMAGNI *jamdudum obsequii erga te mei argumentum aliquod,* EMINENTISSIME CARDINALIS, *parare cupienti, unde plurium*

tuorum in me officiorum summa patefieret, munus, tuo ingenio & pietate dignissimum, insperato se obtulit, videlicet sacrum donarium, Magni Constantini de Maxentio Tyranno victoria insigne, beato Petro Apostolo in Basilica Vaticana antiquis temporibus more Christiano & patrum nostrorum prisca illa religione dicatum. Est Discus argenteus, in re sacra utendus, a me brevi Commentario illustratus, in quo majorum venerandi ritus vo-

tiva

tiva anathemata Deo in Ecclesia offerendi, pertractantur. Aptius munus pietati tuæ offerri vix poterat ac munus ipsum, Deo in honorem sancti Petri Apostoli olim oblatum: in cujus tu quidem obsequiis longo, fideliqne Ecclesiæ Romanæ famulatu, tribus summis Pontificibus carus, tandiu peregregiam operam impendis, in unius Apostolicæ Sedis rem semper incumbens, ut ego complurium annorum oculatus & proximus testis inspicio. Pudor tuus de egregiis

mul-

multisque dotibus, quibus excellis, plura dicere non sinit. Discum ergo, quem ex æde principe sancti Petri barbarus miles abstulerat, Perusiæ non ita dudum cum eodem milite effossum, inque Gazæ Albanæ sanctius lararium merito deinde translatum, perque Amplissimum Cardinalem ALEXANDRUM ALBANUM *mihi commodatum, tibi, eidem conjunctissimo, in animi erga te mei significationem, quam opto ære ipso perenniorem, restituo. Tu,*

qua

qua præstas comitate, hanc in te meam voluntatem benevole, ut soles, excipere non graveris, meique, tuo nomini summe devincti, observantiam, nunquam, nisi mecum interituram existimes.

PRÆ-

PRÆFATIO

Ujuscumque generis habeantur antiqui ævi reliquiæ, has eruditioni promendæ, reique literariæ ſacræ & civili explicatione aliqua augendæ inſervire, neminem, qui penitiores diſciplinas primoribus labris attigerit, puto ignorare; quandoquidem viri ſtrenui lucubrationibus ſuis hoc non ſemel comprobaverunt. Hinc ſummo ſtudio vigiliiſque ad res Romanas, Græcas, Ebraicas, Ægyptias, Babylonias, Perſicas & generatim Syriacas; Gothicas etiam ac Saracenicas, & ſiquæ aliæ abſtruſiores & peregriniores ſunt, undequaque illuſtrandas a multis, clariſque ingeniis ætate noſtra laboratum videmus. Mirari tamen vehementer ſubit, pauciſſimos dari, ſubacti judicii & elegantis doctrinæ viros, a quibus interiores Chriſtianorum antiquitates, a nobis reliquæ polymathiæ præferendas, dedita opera, & lotis, quod ajunt, manibus,

 con-

contrectari observemus; quum tamen ea, quæ nostrorum mores, ritus, & religionem respiciunt, ad animum, mentemque instruendam supra alia conducant. De his vere ait Thomas Reinesius Variarum lectionum libro II. cap. II. pag. 131. *antiquitatis Christianæ particula quæcunque quavis pagana est nobilior, honoratiorque*. Sed vere etiam Plinius junior libro VIII. epist. XX. *ita natura comparatum, ut proximorum incuriosi, longinqua sectemur*.

I

In hoc genus antiquitatis, Christiano homine dignum, quod nusquam aptius, quam Romæ, ejus centro, excoli potest, ubi in dies veneranda ejusmodi lipsana deteguntur, primi post Annalium parentem, ineunte sæculo XVII. incubuerunt Antonius Bosius & Johannes Severanus Romæ subterraneæ conditores, postmodum a Paullo Aringhio auctæ, inque latinum sermonem translatæ. Eadem ætate post Fulvium Ursinum illustres floruerunt Lælius Paschalinus (cujus museo Franciscus Boncompagnius S. R. E. Cardinalis suum deinde auxit) Franciscus Gualdus Ariminensis, Ludovicus Compagnius, & Martius Milesius,

ſius, Chriſtianorum cimeliis & ſymbolis perquirendis mirifice intenti, atque hoc nomine paſſim laudati a Cæſare Baronio, Hieronymo Aleandro juniore, Laurentio Pignorio, Jacobo Sirmondo, Nicolao Fabricio Peireskio, aliiſque Muſarum myſtis, quorum commodo opes ſuas patere voluerunt. Pignorium quidem *ſacrorum monumentorum* librum Italice ſcriptum editioni paraſſe, auctor eſt Jacobus Philippus Tomaſinus in ejus Elogio: ad quod genus ſtudiorum Scipio Cobellutius S. R. E. Cardinalis ſanctæ Suſannæ, alter literatorum Mæcenas, Pignorium traduxerat. Sed viri ſummi A. D. 1631. Patavii lue ſæviente extincti literaria ſupellex ad Dominicum Molinum Senatorem Venetum, eruditorum laudibus clarum, devenit, a quo poſtmodum tranſiit ad Franciſcum Molinum Ducem Venetiarum Dominici fratrem, teſte Jacobo Comite Zabarella in præfatione ad gentilis ſui Franciſci Cardinalis libros II. de *Felicitate*, Patavii excuſos A. D. 1655.

II

Nemo tamen de Chriſtiana antiquitate æque benemereri olim ſtuduit ac Juſti Lipſii peramicus Johannes Macarius, cujus aureo-

reolam *Disquisitionem de Gemmis Basilidianis*, Johannis Chiffletii Canonici Tornacensis commentario auctam habemus. Is XX. annis in Urbe transactis adgressus est opus *operosissimum*, ut phrasi utar Sidonii ex libro IX. epist. IX. Sacras enim quascumque Christianorum picturas, scalpturasque vetustiores Romæ non solum in abditis cœmeteriis, sacrisque ædibus suo ævo exstantes, sed in gemmis etiam, earumque sensus ac mysteria accuratissime pertractavit. Origo & occasio scriptionis, quam in præfatione sua tradidit, hæc fuit. Quum A. D. 1578. *Urbe teste, eaque admirante*, ut inquit Baronius A. D. 57. §. CXII. detectum fuisset cœmeterium Priscillæ subterraneis cuniculis distinctum in via Salaria, Alphonsus Ciaconius picturas in eo repertas sibi delineandas curavit, multasque ex aliis etiam veterum Christianorum latibulis deprompsit. Ciaconio deinde accessit Philippus Winghius nobilis Lovaniensis, cujus magna laus est magni eum Baronii laudes promeruisse A. D. 362. §. CXX. quemque *curiosum omnis antiquitatis indagatorem* vocat Heribertus Rosvveydus in notis ad Paulinum Nolanum pag. 768. editionis Plantinianæ.

Ad

Ad Winghium in Urbe degentem Lipsius epistolam VII. Centuriæ I. *ad Belgas* scripsit XVIII. Kal. Junias A. D. 1592. Ejus etiam meminit Abrahamus Ortelius in Thesauro geographico v. *Fabateri*. Insignis supellex a Winghio Romæ delineata præconem habet Rosvveydum pag. 795. 799. Sed mox vir tantus Florentiæ, quo cimeliarchium Mediceum lustraturus diverterat, immaturo fato, magnoque rei literariæ damno exstinctus est. Hoc loco Plinii junioris lib. v. epist. v. C. Fannii decessum lugentis verba succurrunt: *mihi autem videtur acerba semper & immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant*. Winghio suffectus in eodem labore Antonius Bosius universas agri Romani arenarias subiit, imaginesque in iis atque alibi superstites, a pictoribus absolutissime expressas in unum collegit. Bibliothecam Winghianam Tornaci in æde principe exstare didicimus. De Winghii Adversariis MSS. præclarum judicium reddunt Chiffletii duo pater & filius, Johannes Jacobus quidem in Anastasi Childerici I. Francorum Regis cap. XVIII. pag. 279. Johannes vero in Judicio de Fabula Johannæ Papissæ pag. 7. Winghii codex inscri-

ſcriptus, *Tituli ſepulcrales*, memoratur in Majo Bollandiano tomo v. pag. * 223. num. 136. Macarius, cui Ciaconii, Winghii & Boſii triumvirorum ampla illa, & ſupra aurum ipſum pretioſa ſupellex viſa, uti erat Latine, Græce, Ebraice, atque in omni antiquitate doctiſſimus, Boſio aliiſque rogantibus, ſacras Chriſtianorum picturas & ſcalpturas, atque alias quaſcumque commentariis explicandas ſuſcepit: quæ omnia ad finem ſuum egregie perducta vir eximius Græca voce *Hagioglypta* appellavit. Inde in Belgium reverſus, Ariæ diem clauſit extremum III. Idus Junias A. D. 1614. ſuaque ſcripta moriens legavit Bibliothecæ Collegii trilinguis Lovanienſis, unde A. D. 1638. ea propediem typos Plantinianos ſubitura, literato orbi ſpem fecit Aubertus Miræus in *Codice Regularum & Conſtitutionum clericalium* parte II. pag. 97. ubi Macarii *Hagioglypta* publica luce digniſſima eſſe, ipſe idoneus judex teſtatur. Macarii laudes prædicant in Bibliothecis Belgicis Valerius Andreas Deſſelius, Antonius Sanderus, Franciſcus Svveertius, & Miræus in ſcholiis ad Hieronymi Catalogum cap. XXI. Ex Macarii *Hagioglyptis* MSS.

MSS. Johannes Jacobus Chiffletius Crisi historicæ de Linteis sepulcralibus Domini cap. XXVIII. laciniam adsuit de Christianorum picturis, Lazari suscitationem referentibus; aliam etiam suæ Anastasi cap. VIII. de nominibus propriis, literarum implicatione contractis, quæ Macarius in absidibus sacrarum Urbis ædium conspexerat. Johannes Chiffletius Macarii *Hagioglypta* laudat in Socrate pag. 35. inque Veteri imagine Deiparæ in jaspide viridi pag. 6.

III

Tam sagacibus & curiosis Christianæ antiquitatis indagatoribus, omni præconio cumulandis, successit magnus ille Musarum Genius Franciscus Barberinus senior S. R. E. Cardinalis, postmodum Vicecancellarius & purpurei Senatus princeps. Hic omnibus ingenii, naturæ, & fortunæ ornamentis instructus, religione, probitate, doctrina, & magnificentia non uni Romæ, sed toti orbi admirandus, in longo quinquaginta & eo amplius annorum spacio, quod, longiori atque immortali dignissimus, in Cardinalatus fastigio transegit, decus & cultum optimarum artium libe-

liberalissime amplificavit: quæ semper ejus nomen ubique locorum circumferent. Ubi enim vir inclytus in comitiis Conso publice litaverat, domi postea Minervæ sacris operabatur, utrumque summa cum dignitate exequi solitus. Ad perennem viri gloriam dicere sufficit, ex ejus contubernio, tanquam ex museo Alexandrino, prodiisse eruditorum Plejadem, Hieronymum Aleandrum juniorem, Nicolaum Alemannum, Johannem Baptistam Donium, Lucam Holstenium, Leonem Allatium, Claudium Menetrejum, Josephum Mariam Suaresium. Hos exceperunt Fridericus Ubaldinus, Felix Contelorius, Cassianus a Puteo. Paucos ex plurimis indico. Nec minor illorum fuit chorus, quos non sine maximo Romanæ Ecclesiæ splendore ejus gratia, effusa comitas, & par liberalitas fovens (typographejo etiam proprio ære instituto) ad literarios, ut plurimum sacri argumenti, labores exantlandos excitavit. In hunc ordinem ex nostratibus atque exteris veniunt M. Antonius Cappellus, Ferdinandus Ughellus, Lucas Waddingus, Jacobus Sirmondus, Dionysius Petavius, & Johannes Bollandus, qui Cardinalem Barberinum *erudito-*

rum

rum virorum Mæcenatis perpetui elogio honeſtavit. Horum numerum auxerunt Petrus Poſſinus, Petrus Franciſcus Chiffletius, Johannes duo, Morinus & Pricæus, Gabriel Naudæus, & Theodorus Ryckius: ejuſdemque munificam voluntatem experti ſunt Jacobus Goarus, Petrus Lambecius, Philippus Labbeus, Henricus Valeſius & Philibertus Mareus. Agmen claudunt alii ſacræ literaturæ antiſtites, Cornelius Margarinus, Johannes Bona, Henricus Noris, Angelus a Nuce, Chriſtianus Lupus & Joſephus Maria Thomaſius. At qualia quantaque nomina! Horum aliquos ſua virtus poſtea ad ampliſſimas dignitates evexit. Quantum Barberinis Manibus eccleſiaſtica antiquitas debeat, Lateranenſes parietinæ, quæ jamjam perituræ in tenebris jacebant, inſtauratæ, loquuntur, cumque his plurima priſci ævi cimelia, rei Chriſtianæ illuſtrandæ profutura, quæ lararium Barberinum, Philologiæ Mercurio nuptæ cultoribus adeundum, & Severani jamdudum atque Alemanni verbis clarum, locupletarunt. Pro re nata libenter his paucis ſine gratia, ſine invidia magni viri memoriæ parentavimus, qui ſemper deſiderabi-

 tur,

tur, quemque animi dotes & plurimæ ſcriptorum illuſtrium laudes magis, quam dignitas, licet ampliſſima, communi reliquorum ſorti eripuerunt. Huc aurea plane verba Minucii Felicis in Octavio cap. XXXVII. referenda: *Faſcibus & purpuris gloriaris? Vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente ſordeſcere. Nobilitate generoſus es? Parentes tuos laudas? Omnes tamen pari ſorte naſcimur*, SOLA VIRTUTE *diſtinguimur*.

IV

Quin res Chriſtianas univerſas, ſimplicitate ſua magis, quam artis præſtantia venerabiles, permagni referat illuſtrari, nemo his ſacris vel leviter initiatus in dubium vocaverit. Id olim oſtenſum ab juniore Aleandro in Explicatione gemmæ Græcæ anularis, navim, Eccleſiæ ſymbolum, continentis. Nec ſua laude fraudandi Johannes Ciampinus, & Raphael Fabrettus, de Chriſtianis antiquitatibus præclare meriti, quorum prior ſacra Muſiva ab ſe collecta æri incidenda curavit; alter quamplurimas inſcriptas tabulas ex cœmeteriorum cryptis, quibus præfuit, eductas, ab interitu eripuit.

puit. Hoc idem, de quo loquimur, argumentum nuper uberrimo doctrinæ apparatu, plaudentibus sanctioribus Musis, pertractavit vir senatorii ordinis, omnis eruditionis sacræ & profanæ consultus, idemque amicus noster optimus, Philippos Bonarotius, qui diu Romæ versatus, postquam in nummos rariores maximi moduli ex penu Casparis Carpinei S. R. E Cardinalis eductos observationes, bonæ frugis plenas, scripsisset, ad Christianorum titulos, & toreumata, in vasis, & id genus antiquis lipsanis, majorum nostrorum ritus & religionem spectantibus explananda animum adpulit, remque ipsam justo volumine absolvit, quo rei sacræ studiosos sibi nobilissime demeruit. Ego tam præclaris exemplis instructus, *Discum* veterum Christianorum, anaglypho opere insignem, & magis in recessu, quam in prima fronte spectabilem, explicare adgredior.

V

Anno Christi Domini 1717. die XIV. Januarii Perusiæ e regione arcis, quæ proxima est geminæ viæ, in totidem fora exeunti, viro generoso Philippo Doninio

fundamenta novi palatii intra mœnia antiqua civitatis, arcemque ad plagam occidentalem substruente, latomi ollam sive amphoram ex ære cyprio detexerunt, in qua nummi aurei cxl. Justiniani, Justinique junioris Augustorum reperti sunt, utrique unius moduli & typi. Ex olla, ferreo ligone operarum contusa, aqua flava atque adeo fœtens manavit, ut sua mephiti omnes in fugam verterit. Ejus jacturam chymici adhuc lugent. Ad hæc eruta pulcherrima *fibula* aurea, digiti humani longitudinem æquans, lata vero duos. Vestiariam putamus, cujusmodi præter Childericianas apud Johannem Jacobum Chiffletium in Anastasi cap. xvi. pag. 236. nullam hactenus videre contigit in earum numero, quas curiosorum oculis inspiciendas exposuerunt eruditione percelebres viri Pignorius in Commentario de Servis, Johannes Rhodius in Dissertatione de Acia cap. v. & post hos Johannes Baptista Casalius de Antiquis Romanorum ritibus cap. xix. pag. 188. & Ludovicus Moscardus in Museo lib. i. cap. lv. pag. 102. Mox detecta *catenula*, pariter aurea duos palmos longa, geminæ *inaures* & totidem *anuli*: omnia ex auro purissimo. Hæc

Hæc ad menſuram ipſam in æs viriculo expreſſa exhibemus.

Paulus Pilaia Scul.

Ex museo Albano.

1. Fibulæ pars anterior. 2. Fibulæ pars posterior. 3 Anulus. 4 Anulus. 5. Catenula. 6 Inauris.

Num. 1. & 2. fibulam utrinquè delineatam, num. 3. & 4. anulum, num. 5. catenulam, num. 6. inaurem adſpicimus. *Diſcus* etiam *argenteus* prodiit, duos palmos infra laminam plumbeam locatus, quæ longa erat palmos x. lata iv. pondo xxx. librarum. *Diſcus* eſt, quem item inciſum & explicatum vulgamus. Mox cadaver, communem magnitudinem ſuperans, ut ex oſſium junćturis obſervatum, ſub magnis *tegulis* latens effoſſum. Tegulas *ſaracenicas* Peruſini appellant, nempe ſepulcrales, atque *ethnicæ* vetuſtatis. *Ethnicos* enim, *paganorum* & *ſaracenorum* nomine vulgo dićtos prodit Hiſtoria Caroli Magni lingua Gallica veteri ſcripta apud Chiffletium in Anaſtaſi cap. v. pag. 81. ubi de Meroveo Rege Francorum ſic legitur: *il regna dix ans*: *puis treſpaſſa Sarrazin*, ideſt: *regnavit decem annos*, *deinde obiit Saracenus*, nimirum *paganus*, ſive *gentilis*. Alii perinde reges Francorum idololatræ in eadem Hiſtoria *pagani* deceſſiſſe dicuntur. Confer Cangii Gloſſarium v. *Pagani* & *Saracini*. Omnia judicio aurificum, ad monetæ Romanæ pretium ſcutorum 415. redaćta ſunt. In uno ex anulis achates viſus, in quo gemina manus, in ſignum

fœ-

fœderis juncta, minutissimis literis sursum & deorsum inscriptus: quæ postmodum ob achatem ex anulo lapsum, nec amplius visum, lectæ non sunt. Quidni lectum UTERE FELIX? Certe in jaspide, in quo sponsi junctis manibus insculpti, sic legit oculatissimus Bonarotius in Observationibus ad Vasa vitrea antiquorum pag. 208. Civitatis prætor hæc omnia ad fiscum pertinere decernit. Quare Doninius Urbemveterem petit, ubi S. R. E. Cardinalis Ferdinandi Nuptii literis munitus, Romam proficiscitur, ab se reperta exhibiturus purpurato viro Johanni Patricio, Comitis sacrarum largitionum vice fungenti. Ab hoc autem nummi aurei cxxv. Doninio restituti, *Discus* una cum reliquis in Gazam Albanam illatus. Hæc pleraque alternis literis suis me docuerunt viri præclari, quos honoris caussa nomino, Petrus Cannetus Abbas ex Congregatione monachorum Camaldulensium, & Adamantius ex Comitibus a Monte Mellino, prisci ævi lauticiis maxime deditus. Sed quorsum hæc, inquies, tam minute descripta? Locus ad finem Civitatis, ubi cadaver cum opibus suis conditum, me in eam cogitatio-

tionem inducit, ut Gothi cujuſpiam, præda Romana ſuperbi, illud fuiſſe arbitrer. Veterum Germanorum mos tulit, ut cum theſauris & opibus ſuis cadavera humarent. Id a Francis, Gothis, & Langobardis, qui omnes natione *Germani*, ſervatum eſt. Alaricum Regem Gothorum Conſentiæ in Lucania cum theſauris ſuis tumulatum tradit Jornandes cap. XXX. de Rebus Geticis: cujus verba adſcribam, quia Barbarorum immanitatem ob oculos ponunt: *Barentinum amnem* (alii *Baſentinum* & *Baſentium* dicunt, qui nunc *Vaſento* dicitur) *juxta Conſentiam civitatem de alveo ſuo derivant. Nam hic fluvius a pede montis juxta urbem dilapſus, fluit unda ſalutiſera. Hujus ergo in* MEDIO ALVEO, *collecto captivorum agmine*, SEPULTURÆ *locum effodiunt, in cujus* FOVEÆ *gremio Alaricum cum* MULTIS OPIBUS *obruunt, rurſuſque aquas in ſuum alveum reducentes, ne a quoquam quandoque locus cognoſceretur, foſſores omnes interemerunt*. Ex Jornande rem ſumſit Paulus Diaconus in Hiſtoria Miſcella libro XIII. pag. 399. Idem Jornandes cap. XLIX. de Attila Hunnorum Rege ait: *noctu* SECRETO *cadaver terra reconditum*, & quidem AURO, ARGENTO, *&*

fer-

ferri rigore communitum. Poſtmodum hæc ſubjicit : *&*, *ut* TOT *&* TANTIS DIVITIIS *humana curioſitas arceretur*, *operi deputatos deteſtabili mercede trucidarunt*. Johannes Schefferus in Upſalia antiqua cap. XVIII. pag. 360. narrat, Svecos, Gothorum ſobolem, ſuis quoque *opibus* conſepultos. De Danis & Boruſſis idem teſtantes Scheffero jungendi Olaus Wormius in Muſeo lib. IV. cap. VI. pag. 361. Thomas Bartholinus junior in Antiquitatibus Danicis lib. II. cap. IX. pag. 431. & Theophilus Sigefridus Bayerus cap. VII. elegantis Commentarii nuper editi de Nummis Romanis in Pruſſia repertis. Nec prætereundus Johannes Mabillonius in Diſſertatione de antiquo ritu ſepeliendi Reges Francorum, quæ exſtat in ejus Operibus poſtumis tomo II. ubi pag. 53. & 54. ob cauſſam perſimilem autumat, primos Francorum Reges nullum conditoriis ſuis exterius ſignum addere conſueviſſe, ne a prædonibus, opes ſepultas auferendi avidis, ſubverterentur. Hoc apud Gothos utroſque, occidentales & orientales, Alamannos, Bavaricos & Langobardos ſæpe factum, ex eorum legibus, in ſepulcrorum violatores latis, mox pandam. Ri-

tum vero ethnicum, de quo loquimur, in primis mirifice comprobat Thesaurus sepulcralis Childerici I. Regis Francorum, *Attilæ* æqualis, Tornaci A. D. 1653. effossus, quem Johannes Jacobus Chiffletius commentario descripsit, cui *Anastasis* titulum fecit. Brevem ejus analysin dedit Carolus Cointius in Annalibus ecclesiasticis Francorum tomo I. A. D. 481. §. XVII. Sed Johannes Harduinus, ritus barbarici ignarus, in Operibus selectis pag. 424. in fine quædam pro more suo, aliis indicta, de hoc Thesauro commentus est. His refellendis immorari nostra non interest, præsertim quum ejusmodi sint, quæ nemini in his rebus tantillum versato negocium aut fucum facere posse arbitremur. Paucis vero illis sive multis bene sit præstantissimis viris, quibus arrident. Nobis Italis non licet esse tam beatis. Sirmondos enim, Petavios, Chiffletios, Labbeos, similesque dum persæpe laudamus, novam & præclaram sobolem alio ferri non invidemus: nec ipsi tamen, viri optimi, hanc simplicitatem nobis invident, qui ceteroqui in perpulchris Diariis suis nunquam aliena, sua semper & suorum una laude pascuntur. Cui bono, ipsi no-

norunt. Alii enim alio plane itinere bonam famam sibi parare contendunt.

VI

Ingens Codex legum antiquarum Friderici Lindenbrogii nonnulla in rem, de qua agimus, subministrat. In Legibus Wisigothorum lib. xi. tit. iI. §. 1. pag. 205. hæc leguntur: *siquis sepulcri violator exstiterit, aut mortuum* EXSPOLIAVERIT, *& ei aut* ORNAMENTA, *aut* VESTIMENTA *abstulerit, si liber hoc fecerit, libram auri coactus exsolvat heredibus mortui, & quæ abstulit, reddat. Quod si heredes non fuerint, fisco nostro cogatur inferre, & præterea centum flagella suscipiat. Servus vero si hoc scelus admiserit, ducenta flagella suscipiat, & insuper flammis ardentibus exuratur, nibilominus redditis cunctis, quæ ausus est abstulisse*. Exstat Edictum Theoderici Regis Ostrogothorum, quo cap. cx. pag. 255. ei pœna mortis infligitur, *qui sepulcrum destruxerit*. Ex legibus Alamannicis pag. 376. §. 1. & Bavaricis pag. 434. tit. xviii. pœnam quoque statutam habemus in eos, qui *mortuos effoderint & exspoliaverint*. Idem servatum a Langobardis. Etenim lib. 1. tit. xii. pag. 537.

Rex Rotharis hæc ſancit: *ſiquis ſepulcrum hominis mortui* RUPERIT, *& corpus* EXSPOLIAVERIT, *aut foris jactaverit*, DCCCC. *ſolidos ſit culpabilis parentibus* (id eſt conſanguineis) *defuncti. Et ſi parentes proximi non fuerint, tunc gaſtaldius Regis, aut Sculdaſius requirat culpam ipſam, & ad curtem Regis exigat*. Rex Grimoaldus pag. 584. hoc juſſit: *ſi* SPOLIA *de homine ſepulto ſervus de ſepultura tulerit, de quanto tulit, dominus ejus reddat, & componat, ut dictum eſt, ſolidos* LX. *& perſona tradatur ad occidendum*. Leges Ripuariæ tit. LIV. ʃ. 1I. pag. 460. & tit. LXXXV. ʃ. 1I. pag. 469. iis pœnam decernunt, qui *mortuum effodere præſumſerint*. Salicæ idem ſtatuunt tit. XVII. ubi videndus in notis pag. 41. V. C. Johannes Georgius Eccardus, antiquitatum Germanicarum ſcientiſſimus. Sed ante omnes ſanctum Zenonem epiſcopum Veronenſem, ſæculi IV. ſcriptorem, quem Iſaacus Caſaubonus ad Capitolinum in Marco cap. V. *Latinorum patrum elegantiſſimum* dicit, in avaros, ſepulcra defodientes, clamare audio. Verba ſunt in Sermone I. de Avaritia pag. 375. editionis Veronenſis: *ſi orbem totum poſſideant, fines oderunt. Illicitum putant habere*

vi-

vicinum. *Construunt prædia*, *sepulcra* DEFODIUNT. Zeno hic tangit, ut auguror, suæ parœciæ Alpinos populos, adhuc barbaros & gentiles.

VII

Ex locis hucusque congestis una coeuntibus compertum fit, ritum ejusmodi apud *Gothos*, reliquosque populos, *Germanorum* nomine comprehensos, æque viguisse quandiu in gentilitate vixerunt, ac postquam ad Christianam religionem traducti, Arianos errores in Italia profiterentur. Atque hanc puto esse caussam, cur apud nos *Gothica* & *Langobardica* conditoria nulla, aut perquam rara exstent non solum privatorum hominum, sed eo magis Regum & virorum principum, qui in Italia sæculis V. VI. VII. & VIII. rerum potiti sunt; quod scilicet ritus sepeliendi mortuos, auro & gemmis ornatos, vetaret, sepulcris externa signa adponi, unde nocturnis prædonibus eadem violandi occasio daretur. Hinc palam fieri arbitror, hominem Gothum fuisse, cujus cadaver *Disco* argenteo, auro & gemmis tectum, in parte extrema Perusinæ civitatis post sæculorum memoriam repertum est.

Mi-

Militari officio functum, ex *ſtatura* deducitur. *Milites* enim non tantum ætate ac fortitudine, ſed *ſtatura* æſtimabantur. Hac de re videndus Jacobus Cujacius Obſervationum libro XXI. cap. V. & Melchior Goldaſtus in notis ad Doſitheum magiſtrum lib. III. pag. 27. In *quinque pedum, ſeptemque unciarum uſualium* altitudinem *tirones* deligi jubet Valentinianus I. Imp. in Codice Theodoſiano lib. VIII. tit. XIII. *de Tironibus* L. III. *Magno, Vicario Urbis* inſcripta V. Kal. Majas A. D. 367. Verba hæc ſunt: *in quinque pedibus & ſeptem unciis uſualibus delectus habeatur*, ubi conſulendus Jacobus Gothofredus. Huc pertinet Ænigma XCI. *Sympoſii* de *milite* podagrico, quod de *equite* perperam inſcribitur:

Bellipotens, olim ſævis metuendus in armis,
QUINQUE PEDES *habui, quos unquam nemo negavit,*
Nunc mihi vix duo ſunt: inopem me copia fecit.

Sympoſii centum Ænigmata nuper Lactantio vindicatum ivit eruditus Chriſtophorus Auguſtus Heumannus in editione, Hanoveræ curata A. D. 1722. *Poeta Gallus perantiquus* dicitur ab Andrea Schotto libro III. ob-

Obſervationum cap. xx. in fine: deque nominis veritate non ambigit Caſpar Barthius in Adverſariis libro LVIII. cap. I. habetque vades ſanctum Aldhelmum ſæculi VII. ſcriptorem in prologo II. Ænigmatum, & Sigebertum in Catalogo cap. CXXXII. Vide Johannem Albertum Fabricium in tomo II. Bibliothecæ latinæ pag. 271. & 998. Mihi ex locis jam indicatis planum quodammodo fit, *Sympoſium*, Lactantio juniorem, floruiſſe poſt A. D. 367. Legem enim Valentiniani I. *quinque pedum* in ſuo Ænigmate fideliter exprimit, unciis VII. quod eas verſus non caperet, neque Ænigmatis luſum juvarent, ſilentio præteritis. Quod enim inter Veteres poetas a Petro Pithœo editos legitur *ſexque pedes*, hoc ab eo intruſum, qui Ænigma de *milite* inſcribendum, de *equite* inſcripſit, quod nimirum *equi* & *equitis* pedes *ſex*, non *quinque* numerarentur. Sic porro explicavit Claudius Salmaſius cap. I. de Re militari. Sed recte Joſephus Caſtalio in ſcholiis pag. 51. editionis II. Romanæ, in *quinque pedibus unam longitudinem corporis latere* ſubodoratus fuerat. Quare poſtea non debuit Pithœanam lectionem amplecti. Vegetius, qui Valentiniano II. inſcri-

pſit

psit opus suum de Re militari, lib. 1. cap. 1. militum *Germanorum proceritatem* exaggerat. Solinus initio capitis xx. de Germania, ejusque incolis ita scribit: *dives virorum terra, frequens populis numerosis, &* IMMANIBUS. Idem Vegetius cap. v. ait, *quondam* (ante legem a Valentiniano I. latam) *senos pedes vel certe quinos, & decem uncias* habentem requisitam fuisse tironum proceritatem. De hac Guillelmns Appulus in poemate historico de Gestis Normannorum lib. II. sic canit:

Teutonici, quia cæsaries & forma decoros
Fecerat egregie PROCERI *corporis illos,*
Corpora derident Normannica, quæ breviora
Esse videbantur.

Sidonius Francos, Germanorum sobolem, *proceros* vocat carm. v. *v.* 243.

Strictius assutæ vestes PROCERA *coercent*
Membra virum.

Eidem *septipedes* sunt Germani carm. XII. *v.* II. Sico Princeps Beneventanus, utpote gente Langobardus, hoc est Germanus, apud Camillum Peregrinium in Historia

Prin-

Principum Langobardorum Parte I. pag. 240. dictus est

Celsus *ab* excelsa *Bardorum gente, statura Corporis, ut cunctis altior ille foret.*

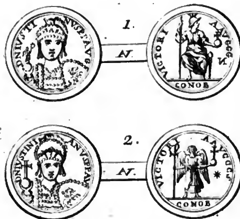
Chiffletius in Anastasi cap. v. pag. 85. auctor est, Childerici I. staturam eminuisse *ad pedes mathematicos quinque cum dimidio*, ut ex ossibus colligi datum. Mensuram *pedis Romani* ad accuratum examen deduxit Raphael Fabrettus olim nostri amantissimus Dissert. II. de Aquis & Aquæductibus pag. 70.

VIII

Gothum ergo militem cum thesauro suo Perusiæ sepultum habemus, & quidem in ultima parte civitatis, quum alias mortuos, etiam Christianos, extra urbium portas humatos sæculo vi. doceant scriptorum testimonia, seorsum ab eodem Chiffletio congesta in *Geminiæ matris sacrorum titulo sepulcrali explicato* pag. 26. De antiquo Perusinæ urbis pomœrio jam non disputo. Hoc patriarum antiquitatum peritis indagandum relinquo. Tantum innuo,

Theodericum Regem Gothorum in Edicto cap.cxi. pag.255. gravi eos pœna mulctasse, qui *intra urbem Romam cadavera sepelirent*.

Gothum nostrum sæculo vi. terræ mandatum satis produnt nummi aurei Justiniani & Justini II. Augustorum cum ipso reperti. Duos ex illis proferre non pigeat. Sunt enim omnes unius formæ, ut dictum est. Eadem lemmata & figuræ singulis insunt, quanvis non omnes unicum typum subierint.

Pau Pilara del. et Sculp.

DN.

1

DN. IVSTINIANVS PPA

Imperator cum galea cristata. Dextera globum cruci subjectum, sinistra clypeum tenet, cui inscriptus eques.

VICTORIA AVGGGS

Victoria stans. Dextera hastam crucigeram, sinistra globum crucigerum tenet, sub quo stellula. Infra CONOB.

Justiniani aureos nummos, huic persimiles, vide apud cl. Anselmum Bandurium to. II. Numismatum Impp. pag. 633. & apud Franciscum Mediobarbum in Occone aucto pag. 562. qui eos illigat A. D. 533. de quo tamen non constat.

2

DN. IVSTINVS PPAVG

Imperator cum galea cristata. Dextera globum, cui insistit victoriola sertum porrigens, sinistra clypeum tenet, cui eques inscriptus.

VICTORIA AVGGGZ

Figura stolata & galeata sedens, dextera hastam, sinistra globum crucigerum tenet. Infra CONOB.

His quoque persimiles nummos pandit Bandurius pag. 651. & Mediobarbus pag. 570. qui eos defigit A. D. 570. Literam Græcam numeralem Z in aversa parte post AVGGG,

ſeu, quod idem eſt, AVGGG. ſignatam, fabricæ monetalis numerum putat Chiffletius in Anaſtaſi cap. XVIII. pag. 264. Ego annum VII. Imperii denotare arbitror, qui incidit in A. D. 571. Chiffletium hac in re triplex error feſellit in literis numeralibus Græcis male perceptis: quas nummi etiam Latini, media ætate apud Græcos cuſi, idemtidem præferunt.

Primo enim notam s, quæ numerum VI. deſignat, ipſe pro XVIII. litera latini alphabeti perperam ſumit.

Secundo literam v, quæ Græca non eſt, ipſe in nummis Zenonis Auguſti pro litera latina XX. accepit, quando ex more pronunciationis eſt Græca B, numerum II. exprimens, ut apud Bandurium to. II. pag. 600. in altera parte nummi aurei Zenonis VICTORIA AVGGG V. pro B. Promiſcua hæc duarum literarum uſurpatio in nummis & lapidibus, nedum codicibus MSS. frequentiſſima eſt, atque omnibus nota. Adi Johannem Paſſeratium in libro de Literarum inter ſe cognatione ac permutatione pag. 156.

Tertio Chiffletius notam z putavit literam latini alphabeti XXIII. quando tamen

men numero VII. respondet. Nummi Græci antiquiores, ex quibus Henricus Noris, purpurei fastigii decus eximium, Epochas suas traxit, rem extra omnem dubitationis aleam ponunt. Sunt & aliæ numerales notæ in nummis *Zenonis* apud Chiffletium aliosque, ut suspicor, pensiculatius considerandæ. Hæ vero sunt

O *pro* Θ 9
F *pro* E 5
C *pro* Θ 9

Ante Constantinum Magnum triplex litera GGG totidem Augustos, cumque illis aliquando Cæsares, comprehendit. Deinde utrosque simul, Orientis & Occidentis Imperatores. Sæculis V. & VI. difficillimum est tres illas literas congrua explicatione *Augustis* adcommodare, nisi dixeris, inferioris ævi monetarios superiorum typis usos etiam postquam plures Augusti simul esse desiissent. Nicolaus Alemannus in notis ad Procopii Historiam arcanam cap. IX. triplicem literam GGG non *trium Augustorum* indicium, sed *incisorum abusum* vocat. Eam alicubi fortuito sic positam credit Antonius Pagius, reclamante nihilominus Johanne Georgio Eccardo in Episto-

la

la de Nummis sub Theoderico Rege Ostrogothorum percussis. An typos superiorum Augustorum, in quibus eadem triplex litera G G G esset expressa, novi monetarii aliquando usurpasse dicendi sint, alii viderint. Certe interdum id factum non diffitetur Eccardus in fine Epistolæ, ubi observat, in nummis *Baduilæ* seu *Totilæ* Regis, & *Tejæ*, cujus morte Ostrogothorum in Italia regnum defecit, Anastasii & Justini I. *Augustorum* imagines & nomina exstare, qui tamen jamdudum excesserant. Nos ex nummis *Justini* II. cum hominis cadavere effossis, hunc sub eodem *Justino* decessisse credimus. Nullus enim ibi nummus *Tiberii Constantini*, qui *Justinum* II. excepit, repertus est. Chiffletius in Anastasi cap. XVII. pag. 249. inter numismatum utilitates illam recenset, quod characteribus temporum certis sepulcrorum ac thesaurorum ævum ac vetustatem ostendant. Aubertus Miræus in Chronico Rerum Belgicarum A. D. 1607. pag. 457. narrat, thesaurum mille & sexcentorum aureorum numismatum in Flandria repertum. Hæc erant *Domitiani*, *Trajani*, *Hadriani*, *Matidiæ*, *Sabinæ*, *L. Aelii*, *Antonini Pii*, *utriusque Fausti-*

ſtinæ, *M. Aurelii*, *L. Veri*, & *Lucillæ*. Ex unico vero *Commodi Cæſaris*, adhuc imberbis nummo cum epigraphe in priori area COMMODO CAES. AVG. FIL. GERM. SARM. inque averſa parte PRINC. IVVENT, Miræus vir ſagax theſaurum illum aureum circa A. D. 176. *M. Aurelio* imperante, ejuſque filio *Commodo* Cæſarem agente, defoſſum agnovit. Idem ſcriptor A. D. 1631. pag. 503. alium theſaurum, ſed argenteum, prope Antverpiam erutum memorat, in quo *Caracallæ*, *Juliæ Mamææ*, *Elagabali*, *Severi Alexandri*, *Gordiani*, *Philippi utriuſque*, *Marciæ Otaciliæ*, *utriuſque Decii*, *Treboniani Galli*, *Voluſiani*; *Valeriani*; *Gallieni* numiſmata erant; nullum *Poſtumi*, cujus plurima alias in Belgio paſſim ab agricolis erui Miræus tradit A. D. 263. pag. 42. Quare theſaurum illum argenteum circa A. D. 260. ante *Poſtumi* in Gallia Imperium, in ſinum magnæ matris fuiſſe reconditum Miræus optime exiſtimavit. Pari quoque modo Chiffletius, quum inter centum nummos aureos in Childerici I. conditorio repertos unicus eſſet *Zenonis* Auguſti, commode aſſequutus eſt, Childerici I. ſub *Zenone* extincti, non alterius, eſſe anulum ſigna-

to-

torium & reliquum thesaurum, Tornaci defossum. Extinctus est Childericus A. D. 481. adeoque VIII. non VII. *Zenonis* anno. Hujus nummus cum eo repertus pag. 252. est XII. sic inscriptus in postica, VICTORIA AVGGG. A, nempe anno IV. qui concurrit cum A. D. 477. adeoque non VII. *Zenonis* Imperii anno, ut Chiffletio visum est, neque etiam VIII. Ne longior sim, thesaurum omnium maximum & opulentissimum aureorum numismatum Consularium sub finem anni 1714. inter Mutinam & Brixillum aratro detectum constat, annoque 1715. clanculum inde sublatum. Omnia in *Triumviratu* cusa erant: partim vero post Julii necem, & ante Imperium *Octavii*, cujus effigiem cum elogio *Triumviratus*, cumque Agrippa *Consule designato* præferebant; unde Carolus Cæsar Baudelotius, rei antiquariæ apprime consultus, in Explicatione nummi aurei familiæ Cornuficiæ post Epistolam de Solone gemmarum scalptore pag. 3. olfecit, hanc fuisse arcam militarem exercitus, quem L. Antonius & Fulvia Marci fratris uxor A. V. 713. & 714. contra Augustum delegerant. Quare post A. V. 715. quo *Agrippa* pro anno insequente *designatus Consul*, the-

thesaurus ille sepultus est circa tempus, quo Perusia ab Octavio obsessa, judice Baudelotio; annoque propterea ante Christum natum xl. ex Jacobo Usserio in Annalibus pag. 538. De hoc thesauro plura nuper scripsimus ad clarissimum & amicissimum virum Bernardum a Montesalconis, legenda in ejus Supplemento antiquitatis explicatæ to. iiI. cap. vi. pag. 137.

IX

Miles ergo sub Imperio Justini iI. qui alias *junior*, *Thrax*, & *Curopalata* cognominatur, *Perusiæ* cum auro & argento conditus est. Roma A. D. 549. a Totila, post Witigem Theodahati successorem novo Rege, obsessa, belli Gothici Justinianei anno xv. ex calculis Pagii, secundo capta est. Totilas eam ferme quadriennium occupavit, quo tempore populus Romanus vere captivus vocari potuit. Vide Procopium de Bello Gothico lib. iiI. cap. xxxvi. Tunc a profanis manibus *donaria* sancti Petri ablata arbitramur, inque his *Discum* sive *Gabatam*, postea impio militi consepultam. Idem Procopius lib. iiI. cap. xxv. narrat, anno xii. belli Gothici, quem Pagius desigit A. D. 546. Totilam,

 pri-

primitus Roma capta, Belisario Byzantium profecto, sublatoque Cypriano Perusiæ Duce, ad hujus civitatis obsidionem copias misisse. Postea lib. III. cap. XXXV. hæc scribit: *tunc & Perusiam, urbem Tusciæ principem, dira obsidione cinctam reliquit, quæ, dum ille esset in via, vi capta est*. Ex eodem historico hæc evenerunt anno belli Gothici XIV. qui A. D. 548. omnino connectitur. Gregorio Magno teste in Dialogis lib. III. cap. XIII. *Totilæ exercitus eandem urbem annis* VII. *continuis obsedit*. Hoc omnes scripti codices dicunt, ne nos cum viro percelebri *menses* pro *annis* ex ingenio substituamus. Gothis enim Æmiliam, Picenum, Umbriam & Tusciam ab A. D. 542. occupantibus (quod patet ex Chronico Marcellini Comitis) *Perusia* quoque septennio *obsessà*, vel potius *circumsessà*, dici potuit. Quare per ea tempora, & fortasse circa A. D. 552. ex urbe Roma post quadriennium fugientibus Gothis, Totilaque interemto, dum Narses eam occupavit, *Discus* ex sancti Petri basilica ablatus est, & *Perusiæ* cum prædone sepultus post A. D. 565. quo Justinus II. Justiniano successor datus; immo post A. D. 571. quo cusi fuerant nummi Ju-

Juſtini II. cum Gotho reperti; ſi litera quidem illa numeralis poſt AVGGG. z annum VII. Imperii deſignat. Narſes Juſtiniani primum, & deinde Juſtini II. ſummus copiarum dux *Peruſiam* recepit anno XXVI. Juſtiniani, ſive A. D. 552. ex Procopio lib. IV. cap. XXXIII. Quare *Gothus* ille in caſtra Juſtiniani & Juſtini II. tranſiiſſe dicendus eſt; quippe qui a capta per Totilam Regem *Peruſia*, ſive ab A. D. 548. ad A. D. 571. ibidem manſerit, diemque ſupremum obierit. Hæc omnia nos monent quanti referat, loca ſpeciatim ſciri, ubi vetuſtatis reliquiæ effodiuntur.

X

De ſacri anathematis detectione hæc præfati, jam ad *Diſcum* ipſum propius contrectandum accedimus, pium ritum, ſinceræque religionis plenum enarraturi, quo veteres Chriſtiani Deo immortali in ædibus ei dicatis dona offerebant, quæ ipſi, acceptorum beneficiorum probe memores, non ſua, ſed donorum ipſius Dei partem dicere conſueverunt. Variis hæc teſtimoniis atque ævi ſemipriſci reliquiis, in quibus pura & minime fucata ſimplicitas po-

tius, quam elegantia ſpectatur, illuſtrare ſtudemus. Hanc enim majores noſtri, nudæ veritatis pulchritudine capti, plerunque negligere viſi ſunt: quod non tantum plurima exempla, ſed adverſus gentilium calumnias & irriſiones diſerta nec pauca Arnobii loca nos docent, qui vulgarem & ſimplicem illum Chriſtianorum ſermonem libro I. contra Gentes his tandem verbis tutatur: *quum de rebus agitur, ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amœnitate dicatur; nec quid aures commulceat, ſed quas afferat audientibus utilitates.*

INDEX CAPITUM

IM-

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtro.

Nuncius Baccarius Epiſcopus Bojanenſis Vicesgerens.

ADPROBATIO
CENSORIS

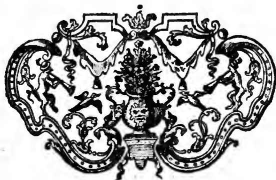
COpiam ſelectæ eruditionis, quam Illuſtriſſimus ac Reverendiſſimus Præſul Juſtus Fontaninus Archiepiſcopus Ancyranus de more confert in præclaro hoc monumento illuſtrando, literatorum favore ac plauſu exceptum iri minime dubitandum eſt, pro conſtanti doctorum virorum ſtudio in præclaris ejuſdem operibus expetendis. Eſt autem quod in primis gratuletur domeſtica Antiquariorum Academia, ab Eminentiſſimo ac Reverendiſſimo Principe Alexandro Cardinali Albano jampridem inſtituta; cum videat, hujuſmodi donarium, quod auſpicato exercuit ſtylum ejuſdem Academiæ ante decennium in Epiſtola ad illius Principem & conditorem, inſcripta *De aureis & argenteis cimeliis in Arce Peruſina effoſſis anno* MDCCXVII. eodemque anno typis data, ut eſſet ſpecimen *Auctarii antiquitatis eruditæ*, præſertim vero ineditæ, quod inde duxerat inchoandum; videat (inquam) tanti fieri a doctiſſimo Scriptore, ut ſuis etiam obſervationibus judicaverit cumulandum. Præ ceteris Academicis obſervantiæ ſuæ teſſeram Illuſtriſſimo Præſuli offert is, qui eſt Academiæ Albanæ a ſecretis, & in ſacroſancta Liberiana Baſilica ſyncellita, dum laudati ope-

operis, jussu Reverendissimi Patris Magistri sacri Palatii Apostolici a se perlecti pretium gratulatur e domestico Museo Nonis Aprilis MDCCXXVII.

Franciscus Blanchinus Sanctissimi Domini Nostri Papæ Prælatus Domesticus.

IMPRIMATUR.

Fr. Gregorius Selleri Ordinis Prædicatorum Sacri Palatii Apostolici Magister.

DI-

DISCUS

ARGENTEUS CHRISTIANUS

COMMENTARIO ILLUSTRATUS

ETERA monumenta ſacros Chriſtianorum mores & ritus ſpectantia ſive ea in lapidibus & metallis, ſive in fictilibus ſint expreſſa, magno nobis in pretio habenda ſunt, quos primævam illam ſimplicitatem, veramque pietatem erga Deum, vitio noſtro jamdudum obſoleſcentem, non oculis tantum perluſtrare, ſed vel maxime intimo cordi infigere decet. Hinc optandum, ut ubi e terræ viſceribus prodeunt, rerum Chriſtianarum ſtudioſos & liberales dominos nanciſcantur. *Diſcus* argenteus huc referendus, non ita pridem *Peruſiæ* repertus, & bono fato in avaras manus haudquaquam delapſus, quæ fuſum, inque maſſam informem redactum, ut alias ſæpe contingit, nobis eripere potuerint, ſingulare nimirum & fortaſſe unicum priſcæ Chriſtianitatis ſuperſtes cimelium, *Gazæ Albanæ* locupletandæ merito deſtinatum. *Diſcum* quinquelibralem & quincuncem eſſe comperimus, ex puro argento conflatum. Alicubi eſt fractus, duraque rubigine aſper, qua eum I Diſcus Chriſtianus Peruſiæ repertus quanti faciendus.

CAP. II invidiosa vetustas nonnihil vitiavit, interioris tamen *orbiculi* literas & cælaturam lædere verita. Diameter æquat palmos duos Romanos architectonicos, unciis tribus minores. Ejus ectypon a perita manu delineatum quum mihi inspiciendum tradidisset Amplissimus Cardinalis ALEXANDER ALBANUS, quædam statim in oculos mentemque incurrerunt, quæ lubet hic breviter enarrare. Ex ingenio nihil decernere est animus. Constat enim, in talibus id probari, quod exemplis & auctoritate fulcitur. Hanc unam laudare, & inconsultis doctrina præstantibus viris nihil statuere, eoque minus aliena pro suis venditare, ingenui pudoris plena res est.

II
Discus Perusinus est Gabata votiva.

DIscum appello vas rotundum, patulum, & cavum, seu mavis *lancem*, clypeo persimilem. *Gabatæ* genus vasorum centies memorantur in ditissimo illo Christianæ eruditionis gazophylacio, libro inquam Pontificali, qui Anastasio S. R. E. Bibliothecario passim adscribitur: tantum M. Antonii Sabellici librum *Anastasio* tribuentis auctoritas valuit! Loca inde plurima congerit Julius Cæsar Bulengerus in libro II. de Donariis pontificum cap. XXV. Volo enim suæ cuique industriæ honos reddatur. *Gabatæ* erant *lances* seu *disci*, in Ecclesiarum sanctioribus locis servati. Vocabulum ad *lancem* escariam indicandam veteribus notum. Martialis libro VII. epigram. XLVII. de Annio quopiam, convivia brevi duratura instruente, sic canit

Quum

Discus argenteus votiuus ueterum Christianorum
Ex museo Albano

Paulus Pilaia f.

CAP. II *Quum mensas habeat fere ducentas,*
Pro mensis habet Annius ministros:
Transcurrunt GABATÆ *volantque lances.*

Quum enim mos esset, ut mensa ferculis onusta singulis convivis media adponeretur, Annius ipse, ut lautior videretur, non quidem mensa, sed ministerio plurium servorum usus, accumbentibus singula ministrabat fercula. Explicatio est viri, legationibus regiis & literatura nobilis, Lazari Baysii in libello de *Vasculis* pag. 147. editionis Roberti Stephani: quod argumentum ampliori opere dignissimum est. Rursus idem Poeta libro XI. epigr. XXXII. in Cæcilium:

Sic implet GABATAS, *paropsidasque,*
Et leves scutulas, cavasque lances.

Apud Carolum Cangium in Glossario Græco *gabathon* & *gabata* est *catinus alveatus, cavatus*. Pro *gabata* sæpius *gavata* etiam occurrit. Discos votivos & sacros, quod *gabatæ* escariæ speciem quandam referrent, interque sacræ mensæ ministeria adponerentur, majores nostri *gabatas* dici voluerunt. *Planæ* erant quædam, aliæ *fundatæ*, quas vocat Bibliothecarius (quicunque is fuerit) nimirum *profundæ* & *cavæ*, contra Bulengerum explicante Cangio in Glossario Latino. Ait Bibliothecarius Leonem III. pontificem obtulisse in Ecclesia sanctæ Susannæ *gabatas aureas* FUNDATAS *tres, pensantes libras quatuor & semis*. Ita ille pag. 178. editionis Moguntinæ. Quædam *gabatæ* erant *anaglyphæ*, aliæ partim *cælatæ*, partim *puræ*, quas *in-*

Interrasiles in eodem libro sæpe dici videmus, vocabulo apud Plinium, rei metallicæ peritissimum, alias usurpato in libro XII. cap. XIX. *Coronas*, inquit, *ex cinnamo*, INTERRASILI AVRO *inclusas primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus Augustus*. Locum ad id comprobandum alias protulit Antonius Dadinus Alteserra in notis ad Bibliothecarium in Gregorio III. pag. 95. Est ergo *interrasile* per intervalla lævigatum & politum, quod *rasili* opponitur, & subinde cælatura & plano variatur. Æneas Vicus in Commentariis pag. 129. editionis Aldinæ anni 1562. argentum *rasile* dicta ait simulacra, laminis planis, rasisque & politis confecta. Nos *liscio* Italice dicimus. Vide Johannem Harduinum ad Plinii locum jam adductum, & Cangium v. *interrasilis*. Hinc nutat Bollandi sociorum sententia, qui tomo III. Maii pag. 395. hæc habent: *corona interrasilis seu transparens, per intervalla rarescens & perforata*. Idem auctor (Bibliothecarium dico) pag. 193. ait, Leonem III. fecisse *in Basilica beati Petri Apostoli nutritoris sui gabatam ex auro purissimo* ANAGLYPHAM. Pag. 196. eum *gabatas argenteas intersatiles* (lege *interrasiles*) FUNDATAS XXI. fecisse tradit. CAP. III

III Sacræ gabatæ varii generis.

QUam damus *gabatam*, est *fundata*, *anaglypha* & *interrasilis*. Alias *gabatas argenteas pendentes in catenulis* Bibliothecarius enumerat in Leone IV. pag. 259. Antea vero in Leone III. pag. 187. leguntur *gabatæ ex auro purissimo* XV. *pendentes in pergula ante altare*, *pensantes libras* LXV. *& semis*. Item pag. 191. *gabatæ sex*

cum

CAP. III *cum cruce ex argento puriſſimo*, *quæ pendent ante arcum majorem dextra lævaque*, *penſantes ſimul libras* XII. *&* *ſemis*. In Sergio II. pag. 254. *gabatas ex argento puriſſimo*, *auroque perfuſas quatuor pendentes ante veſtibulum ſacri altaris*, *atque gabatas interraſiles deauratas cum bullis duabus*. Ad hæc *gabatæ* quoque *cum pedibus ſuis* a Gregorio IV. oblatæ dicuntur. In ſacris baſilicis *gabatæ* variis figuris *cœlatæ* offerebantur. Ex his *ſaxiſcæ* non ſemel occurrunt in Leone III. pag. 275. & in Benedicto III. pag. 301. quas Alteſerra in notis ad Gregorium III. pag. 94. ſic dictas cenſuit, quaſi in *Saxonia*, vel Romæ in vico *Saxonum* fieri ſolitas. Nomen inde ſumtum, quod lapillos & ſaxeas conchulas & patinas, in rupibus atque antris repertas, artificio ruſtico imitarentur. Bulengero ſic ferme explicanti non invitus adſentior. *Saxiſcus* enim nomen eſt diminutum a *ſaxo*, quomodo *Thraciſcus* a *Thrace*, *Græciſcus* a *Græco*, & alia id genus, quæ a Cangio denſantur in Gloſſario v. *Franciſcus*. Sic *calathiſcus* a *calatho*, *Syriſcus* a *Syro*, & *typiſcus* a *typo*: quo poſtremo vocabulo pro eo, quod Italice dicimus *ſtampatello*, uſum comperio magnum popularem noſtrum Hieronymum Aleandrum ſeniorem; Comitem Palatinum, & poetam laureatum, dein S. R. E. Cardinalem, in pervenuſto carmine phaleucio de Arte typographica ad Bertholdum Remboltum Argentinatem, typographum Pariſienſem, operibus sancti Cypriani per illum editis A. D. 1512. præfixo. Ejus mihi Hiſtoriam literariam Fori-Julii ſcribenti indicium fecit clarus ingenio & doctrina præſul, ſcriptorumque

rario-

rariorum ſedulus venator Dominicus Paſſioneus CAP. IV
Epheſius antiſtes, & Romanæ Sedis Apocriſarius apud Remp. Helvetiorum. De iſtiuſmodi nominibus diminutis agere memini Claudium Lancellottum in Nova methodo perdiſcendæ linguæ latinæ pag. 482. editionis Italicæ.

IV

Gabatæ & anathemata multa apud veteres Christianos.

GAbatæ non tantum *ſaxiſcis*, ſed *palmis*, *leonibus*, *gryphis*, *Angelis* etiam cælatæ exhibebantur. *Gabatas argenteas, habentes gryphos, penſantes libras* II. legimus in Leone III. pag. 179. Ad hæc in Gregorio IV. *gabatas interraſiles de argento* XII. *Angelorum opere conſtructas, & alias gabatas interraſiles* V. *cum pedibus ſuis*. In Leone IV. pag. 277. *gabatas de argento puriſſimo numero* VI. *Tres quidem filopares ſigno Chriſti, & duas etiam ſimilitudines palmarum, & unam interraſilem, quæ eſt ſaxiſca, penſantes ſimul libras* IV. Ibidem pag. 290. memorantur *gabatæ ex argento fuſiles, majores minoreſque* VII. *penſantes libras* XVI. *& unciam unam*. In Leone III. pag. 308. *argenteæ gabatæ numero* VIII. *quæ penſant ſimul libras* CC. *&* LXX. *&* VI. Erant enim *gabatæ* magnæ, & parvæ etiam: quas inter noſtra medii eſt ponderis & menſuræ. Tot teſtimoniis ex uno Bibliothecario petitis *gabatam* explicuiſſe, intercedet puto, quominus virorum illuſtrium auctoritas ad Acta Sanctorum Maji die XIV. tomo III. pag. 395. col. 1. *gabatam* pro *lampade penſili* obtrudat: in quo eodem errore verſatum deprehendo Alteſerram in his verbis ad Gregorium III. pag. 95. *gabatæ ſunt patellæ cavæ ex auro vel argento, vel ære, in quibus ardebat oleum*.

Atqui

CAP. IV Atqui *lampades* & *patellæ*, *in quibus ardebat oleum*, non *gabatæ*, sed *phari* & *phara* dictæ sunt. Post Cangium in Constantinopoli Christiana libro III. cap. XLVIII. pag. 40. adi Conradum Janningum, veteri necessitudine mihi conjunctum, de *Pharis* seu *lychnuchis* pendulis agentem in Junio Bollandiano to. VII. pag. 129. §. IX. Hujus loci est *scala*, *ad accendendos faros reposita*, in Actis translationis sancti Sebastiani sæculo IV. Benedictino Parte I. pag. 408. Immensum plane numerum *gabatarum* ex auro argentoque, in Romanis basilicis adservatum, ab uno libro Pontificali docemur. Immensa quoque anathematum strues utranque paginam implet apud Bulengerum, ea recensentem. Ipse de *Coronis* dixi nonnulla in Dissertatione de *Corona ferrea Langobardorum*, quam non frustra auctam & editioni IV. paratam habeo. Tot ac tanta pietatis antiquæ pignora, in ecclesiarum tabulis descripta, exponebantur *in pergula ante altare*, inquit Bibliothecarius in Leone III. pag. 187. *Pergula*, sæpe memorata in libro Pontificali, erat exedra ante altare, in qua exponebantur sacra donaria, inquit Jacobus Cujacius lib. IL. Observat. cap. XIII. Eam erudite explicavit politissimus Carolus Datus in Vitis Pictorum veterum pag. 107. Festis diebus solemnioribus sacras ædes pretiosis cimeliis ornari consuevisse adnotarunt sanctioris Minervæ ocelli, Johannes Cardinalis Bona in rebus liturgicis lib. I. cap. XXV. §. II. nosterque cl. Bonarotius in Observationibus ad Vasa vitrea antiquorum pag. 260. Quantacunque vero fuerit primorum Christianorum tenuitas & parsimonia inter angustias, persecutorum odio con-

conflatas, in rebus tamen Dei cultum & sacra miniſteria ſpectantibus, prælargi fuerunt, & quammaxime liberales. Mox ab Apoſtolis Lucianus ille ſannio gentilis locum, quo noſtri conveniebant, *domum aurato faſtigio inſignem* vocavit in Philopatro (ſi ejus eſt) to. II. operum edit. novæ pag. 776. Ceterum antiquam Eccleſiarum opulentiam palam faciunt *ſeſtertia centum millia nummum*, quæ ex unius Carthaginienſis gazophylacio ad fideles Numidas e barbarorum captivitate liberandos miſit ſanctus Cyprianus epiſt. LX. vel LXII. Sed de ſpiſſis & magnis Baſilicæ Vaticanæ donariis Paulum Oroſium loquentem præſtat audire lib. VII. cap. XXIX. ubi Romanæ Urbis direptionem, Alarico Rege Gothorum auctore factam, enarrat: qui tamen edicto vetuit, ne profugi in ædes ſacras, præcipue ſancti Petri, vel minimum læderentur. Locus eſt perinſignis & maxime dignus, qui, licet longiuſculus, huc totus adferatur. Sunt verba Oroſii: *diſcurrentibus per Urbem barbaris, forte unus Gothorum, idemque potens & Chriſtianus* (Arianum intellige) *ſacram Deo Virginem, jam ætate provectam, in quadam eccleſiaſtica domo reperit: quumque ab ea aurum argentumque honeſte expoſceret, illa fideli conſtantia, eſſe apud ſe plurimum & mox proferendum ſpopondit, ac protulit: dumque expoſitis opibus attonitum barbarum magnitudine & pondere ac pulcritudine, ignota etiam vaſorum qualitate, intelligeret Virgo Chriſti, ad barbarum ait: hæc Petri Apoſtoli ſacra miniſteria ſunt. Præſume, ſi audes: de facto tu videris. Ego, quia defendere non valeo, neque tenere audeo. Barbarus vero ad reverentiam re-*

CAP. IV *religionis, timore Dei & fide Virginis motus, ad Alaricum hæc per nuncium retulit: qui continuo reportari ad Apostoli basilicam universa, ut erant, vasa, imperavit; Virginem etiam simulque omnes, qui se adjungerent Christianos, eodem cum defensione deduci. Ea domus a sanctis ædibus longo, ut ferunt, & medio interjectu Urbis aberat. Itaque magno spectaculo omnium disposita per singulos singula, & super capita elata palam aurea atque argentea vasa portantur, exertis undique ad defensionem gladiis pia pompa munitur. Hymnis Deo Romanis, Barbarisque concinentibus, publice canitur. Personat late in excidio Urbis salutis tuba, omnesque, etiam in abditis latentes, invitat ac pulsat. Concurrunt undique ad vasa Petri, vasa Christi plurimi, etiam pagani Christianis* (ideſt Arianis) *professione, si non fide admiscentur; & per hoc (tamen ad tempus) quo magis confundantur, evadunt. Quanto copiosius aggregantur Romani confugientes, tanto avidius circumfunduntur barbari defensores*. Orosii fusius hæc adducta, tum rei, tum sermonis gravitas excusabit. Alaricus Ecclesiis pepercit, & barbarum militem post triduum jussit Urbe discedere. Contra Christiani paganis immaniores A. D. 1527. Urbem ipsam, ecclesias, & loca sacra universa continenter per totum mensem depopulati, a die VI. Maji ad diem V. Junii teterrime profanarunt atque everterunt. Sine lacrymis legi non possunt quæ de hac clade narrat Cæsar Grolierius in Historia expugnatæ Urbis a pag.73. ad pag.80. Sed omnino audiendus Petrus Alcyonius in Oratione nondum edita pro S. P. Q. R. de Rep. reddenda ad Carolum V. atque e cu-

custodia liberando Clemente VII. Verba ejus hæc sunt: *crudeliter habiti ii potissimum fuerunt, qui in augustissimum & religiosissimum divi Petri fanum confugerant, existimantes omnino, milites tuos placabiliores fore Christianis, quam Gothi, Visigothi, Vandali, & reliqui ejusmodi barbari, non satis Christiani, olim Christianis fuerunt. Hoc igitur templum ita fœdarunt, ut nullum genus crudelitatis, latrocinii, cædis omiserint. Sacerdotes quoque partim ad aras crudelissima morte mactarunt, partim divorum imagines complectentes jugularunt, partim semineces tractos pro templo canibus dilaniandos reliquerunt.* Horror plura dicere non finit. CAP. V

V

Sacra ministeria; idest sacra vasa, ubi adservata.

VAsorum ecclesiæ Christianæ supellex, de qua Orosius, *sacrum ministerium* dicebatur, divinæ mensæ cultui nimirum inserviens: quod omnia ornamenta, instrumenta, & vasa divinæ Eucharistiæ conficiendæ, ejusdemque triclinio sternendo necessaria complectebatur. Hoc docent Cangius in Glossario, & Mabillonius lib. 1. de Liturgia Gallicana cap. VII. §. 3. pag. 63. Hinc intelligi datur quid sit *tradere ministeria divina* apud Victorem Vitensem lib. 1. cap. XII. de Persecutione Vandalica. *Sacra* hæc *ministeria* in ea *bematis* seu *presbyterii* parte exponi consueverunt, quæ *concha* dicebatur, sub *abside*, ubi sacrificium incruentum fiebat. Locum tamen ipsum, in quo *donaria* reponebantur, a gentilibus *donarium* quoque dictum adnotavit Jacobus Philippus Tomasinus de Donariis cap. 1. Exstat distichon Paulini Nolani epist. XII. ad Severum pag. 154. edi-

 tionis

CAP. VI tionis Rofweydi, in dexteram partem abfidis, ubi *miniſterium* recondebatur:

Hic locus eſt veneranda penus, qua conditur, & qua
Promitur alma ſacri pompa MINISTERII.

De his, quæ dixi, amplius differunt diffuſæ eruditionis viri Rofweydus ad Paulinum pag. 795. & Cangius ad Paullum Silentiarium pag. 561. 562. 563. 564.

VI
Diſci Peruſini & veterum clypeorum cælaturæ.

D*Iſcus* five *gabata Albana* verbis, primigeniam majorum noſtrorum religionem ſpirantibus, intra *orbiculum* inſculpta eſt. Eminentiori quoque cælatura, ſæculum Conſtantinianum referente, inſignis apparet. Dux enim capite nudo, imberbis, thorace & chlamyde indutus, fine ſtapiis equo inſidens, quem freno regit, haſtam dextera, gladium ſiniſtra tenens, peditem galeatum & barbatum clypeo ſe protegentem inſultat. Pedes parazonium dextera in equitem ſtringit, humi totus ferme procumbens, conto ſeu mavis pilo in lævo crure transfoſſus. Fuit mos perantiquus rerum præclare geſtarum hiſtorias in orbiculatis clypeis & diſcis votivis cælare. Hanc rem erudite pertractat Tomaſinus de Donariis cap. XXII. & Franciſcus Junius de Pictura veterum libro II. cap. VIII. pag. 109. editionis Grævianæ: quibus addas velim Juſtum Rycquium in Commentario de Capitolio Romano cap. XV. Nec eſt omittendus Jacobus Sponius, qui in Diſquiſitionibus curioſis de Antiquitate pag. 1. & in Miſcellaneis ſect. IV. pag. 152. ab ſe illuſtratum vul-

vulgavit Discum hujusmodi argenteum, ex Rhodano a piscatoribus eductum, Scipionis egregium facinus repræsentantem. Alium clypeum ex chalybe, Romam a Brenno captam, perque Camillum liberatam exhibentem, ex museo Woodwardiano deprompsit & Commentario explicavit Henricus Dodwellus. Clypei argentei pondo CXXXVIII. cum imagine Barcini Asdrubalis meminit Livius libro XXV. cap. XXXIX. & *clypea inaurata in fastigio Jovis ædis* posita narrat libro XXXV. cap. X. & XLI. In libro I. Maccabæorum cap. XIV. v. 24. Simon quoque summus eorum sacerdos ad Romanos misit *clypeum aureum magnum, pondo mnarum mille, ad statuendam cum eis societatem*. Hoc de *clypeis* argumentum paucis exhausit V. C. Bonarotius in Observationibus ad Nummos Carpineos maximi moduli pag. 9. 10. 11. Ne autem a re Christiana longius abire videar, memorandus in primis Belisarii clypeus votivus ex ære, Witigem Gothorum Regem ab eo devictum & supplicem exhibens Romæ in museo Rolando. Ejus meminit Mabillonius in Itinere Italico pag. 79. §. II. Sed & locum indicabo Stephani Diaconi in Vita sancti Stephani junioris; qui sub Constantino Copronymo ob cultum sanctarum imaginum martyrium fecit. Est in *Analectis Græcis* monachorum sancti Mauri, quæ alias arbitrio typographorum adduntur tomis tribus Monumentorum Ecclesiæ Græcæ Johannis Baptistæ Cotelerii. Ibi pag. 480. reus peragitur episcopus Iconoclasta, qui *sanctum* incorruptorum Dei mysteriorum *Discum* conculcaverat propterea quod venerandas Christi, ejusque matris & præcursoris expres-

CAP. VI

CAP. VII pressas ferret imagines. Bibliothecarius pag. 204. Leonem III. in Basilica Vaticana fecisse ait *scuta argentea duo, scripta utroque symbolo, unum quidem literis Græcis, & aliud Latinis*. Et rursus infra: *scutum ex argento purissimo, in quo orthodoxæ fidei symbola scribi fecit*: *quod pensat libras* XXX. & II. Huc referendi etiam *orbiculi*, de quibus apud ecclesiasticos scriptores fit mentio. Sed de his infra.

VII
Cædes Maxentii Tyranni in Disco Perusino expressa.

IN *Disco Albano* victoriam de Maxentio Tyranno ad pontem Milvium Tiberi impositum, prodigioso signo crucis Constantino Magno prænunciatam, unde libertas rei Christianæ pependit, denotari autumo: quam Constantini de Maxentio victoriam majores nostri omnibus monumentis testatam esse voluerunt; emblema disco vel clypeo sacræ mensæ offerendo maxime congruum. Neque alias boni illi Christiani in domo Dei, eoque minus in veneranda sacri ministerii penu fictas seu veras profanarum rerum imagines spectari patiebantur. Certe in *Disco* Maxentium e ripa in fluminis alveum mox ruiturum, vel potius antea demersum, aut *præcipitatum* (quod ajunt excerpta Valesiana) & equo lapsum, ex alveo evadere frustra conantem, videre mihi videor. Eques in ripa eminentiori, pedes in depressiori loco, cælati conspiciuntur. Is nimirum in Tiberis ripa, hic intra Tiberim, locumque altum atque imum, in cælatura ipsa graphice repræsentatur. Auctor Panegyrici de Constantino cap. XVII. cladem eo adveniente hosti illatam testatur. Locum adscribam: *ad primum igitur* ADSPECTUM *ma-*

majestatis tuæ, primumque impetum totius tui victoris exercitus hostes territi, fugatique, & angustiis Mulvii pontis exclusi, exceptis latrocinii illius primis auctoribus, qui, desperata venia, locum, quem pugnæ sumserant, texêre corporibus. Ceteri omnes in fluvium abiere præcipites, ut tandem aliquod cædis compendium fessis tuorum dexteris eveniret, quum impios Tiberis hausisset. Ipsum etiam Illum (Maxentium) *cum equo & armis insignibus frustra conatum per abrupta ripæ ulterioris evadere, idem Tiberis correptum gurgite devoravit.* Ita vero Lactantius cap. XLIV. de Mortibus persecutorum: *multitudine fugientium pressus* (Maxentius) *in Tiberim deturbatur.* Stirps quoque fluviorum accola pensiculate consideranda, quam, proxime subjecto Tiberi indicando aptam, in *Disco* ad equitis latus haud frustra surgentem adspicimus. Cædes illa Tyranni illigatur A. D. 312. v. Kal. Novembres, ut viri docti ad Lactantium adnotaverunt. In Kalendario ævi Constantiniani eadem dies his verbis signatur: *evictio Tyranni*: quod primus olfecit Petrus Franciscus Chiffletius in notis ad opusculum III. Vigilii Tapsensis pag. 130. Idem confirmat Henricus Noris Dissert. II. cap. II. de Nummo Licinii, ubi aliorum errores castigat. Baluzius tamen ad Lactantium eodem cap. XLIV. diem illum v. *Kalendas*, non ad eum, quo Maxentius periit, sed ad posterum, quo corpus in Tiberi submersum, ab urinatoribus repertum est, referri arbitratur. Sed non video, cur dies ipse, quo Tyrannus extinctus & in fluvium præcipitatus, licet postero cadaver inventum, in Fastos referri præ hoc non debuerit. Maxentium

CAP. VII

in-

CAP. VIII *insidiis, quas hosti apud pontem Mulvium locaverat, in transgressu Tiberis interceptum* tradit Victor in Cæsaribus. Paucis rem totam complexus est vatum Christianorum maximus in libro I. contra Symmachum v. 482.

Testis Christicolæ ducis ADVENTANTIS *ad Urbem*
Mulvius, exceptum Tiberina in stagna Tyrannum
Præcipitans, quanam VICTRICIA *viderit* ARMA
Majestate regi, quod signum dextera vindex
Prætulerit, quali radiarint stemmate pila.

Hinc gentilitas victa & religionis Christianæ trophœa parta. In Arcu triumphali prope Amphitheatrum Flavium adhuc exstante dicitur hæc victoria a Constantino Magno relata INSTINCTU DIVINITATIS. Scio, Johannem Harduinum a communi omnium sensu recedentem, Arcum illum ad Constantini de *Licinio* victoriam referre. Sed scio etiam, a V. C. nulla ratione id agi, & a nemine sanæ mentis plerasque illius sententias probari: quod mitissime & publicæ tantum utilitatis caussa monitum volo. Maxentius *Tyranni* vocabulo in Arcu, ut in Kalendario, denotatur. *Tyrannorum* enim *propria nomina* in actis & operibus publicis non exprimebantur, & olim expressa, infamiæ nota delebantur. Ideo auctor Panegyrici Constantino dicti *Illum* appellat, proprii nominis honore haudquaquam dignatus.

VIII
Disci Perusini inscriptio explicatur.

MEdii ævi inscriptiones orbiculatim, sive alias quomodocunque in gyrum dispositæ, inde primum legi cœptæ, ubi *crucis* venerabile signum

signum infixum est. Probi illi majores nostri ab hac redemtionis humanæ tessera quæque sua auspicabantur. Res nuper a me pertractata in Commentario de sancta Columba, Virgine sacra Aquilejensi, quæ Attilanis temporibus floruit. Quare orbiculata *gabatæ* inscriptio, a *cruce* initio ducto, quæ capiti equitis imminet, sic legenda est: CAP. VIII

† DE . DONIS . DEI . ET . DOMNI . PETRI . VTERE . FELIX . CVM . GAVDIO

Nihil plane sanctius aut religiosius exprimi potest. *Discus* Deo sacer est in honorem sancti Petri Apostoli, utique in Basilica Vaticana omnium principe munus oblatum, rei divinæ ministris utendum. Christiani, modestissimum genus hominum, ob propriam tenuitatem se indignos putantes qui summo & præcelso Domino suo ipsi per se appropinquarent, ad deprecatores ei caros, qui, illorum vota ipsi exhibentes, benigne audirentur, ex veterrima disciplina confugere maluerunt. Præcipui deprecatores & amici Dei, *Maria Virgo*, principesque Apostoli *Petrus* & *Paulus* semper habiti sunt. Formula DE . DONIS . DEI primævæ pietatis memorem sistit, peculiarem observationem exposcens. Majores nostri antique boni, ex regulæ Christianæ præscripto, de rebus suis partem aliquam Deo in ædibus sacris holocaustum offerentes, eam verbis & sensibus pia modestia cumulatis ita offerre consueverunt, ut oblationem ipsam & munus, quod *offersionem*, & *offertionem* etiam dictum legimus, extenuantes, nihil de suo se offerre declararent, sed de his, quæ alias Dei essent, quæque eis cœlitum, qui-

 bus

CAP. VIII bus dabantur, deprecatione, Deus largitus fuisset. Res clarior fiet, si propius in veterum Christianorum sermonem digitum intenderimus. *Bona* hæc *temporalia*, quæ dicimus, ipsi speciatim *dona Dei* appellabant. Sic appellat Gregorius Magnus in Regesto libro XI. alias IX. epist. XXX. alias XXV. ad Venantium Syracusanum. Sunt ejus verba: *quæcunque autem hujusmodi* (vitæ præsentis) BONA *sunt, cujus* DONA *sunt, nisi conditoris? Sed libere nobis non debet* DONUM DEI, *quod per delectationem sui separat ab amore Dei, ne data danti præferamus, & dum* BONA *percipimus etiam mali, unde crescere in ejus timore debuimus, inde a timore illius disjungamur*. Bona ergo præsentis vitæ, *dona Dei* sunt, quorum partem ipsi reddimus, dum *oblationes*, & *munera* in ædibus Deo sacris offerimus. Geminum porro Vaticanæ purpuræ lumen, Cæsar Baronius A. D. 523. §. VIII. & Bona in rebus liturgicis libro II. cap. VIII. §. V. aliquando inter *oblationes* & *munera* distinguendum scite monuerunt. Ceterum phrasis ipsa, *Donum Dei*, vere Apostolica est, qua beneficium quodcunque a Deo in nos collatum exprimitur apud Johannem Evangelistam cap. IV. 10. & Paulum ad Ephesios II. 8. Quid candidius & Christianis convenientius? Rei locuples testimonium in *gabata Albana* exosculamur. Hæc Deo quidem *munus* offertur, sed tanquam Petro Apostolo deprecatore, ipsimet offerenti a Deo pridem cum ceteris ejus bonis concessa. DE . DONIS . DEI . ET DOMNI . PETRI, verba suavissima sunt, & mira pietate cumulata, ac certe digna quæ in omnium mentibus insculpantur, quandoquidem mores nostri,

ſtri, ab illis perquam diverſi, diſciplinam tam ſanctam jamdudum antiquaverunt. CAP. IX

IX
Formula de donis Dei in Diſco expreſſa illuſtratur.

SEd & quædam alia admirandæ hujus formulæ exempla, olim obvia & paſſim communia, at poſtmodum, frigeſcente pietate, vix nota, literatis lapidibus (utinam cordibus!) inſita occurrunt. Lex commentarii poſtulat, ut ea recenſeamus. Agmen ducat inſcriptio Baſilicæ ſancti Pauli, altera inter collectas a Cornelio Margarino, quas Cardinalis Franciſcus Barberinus ſenior, propriis virtutibus inclytus, & alienis amicus, typorum luce donavit. Raphael Fabrettus eam cum ſuis pariter edidit pag. 758. num. 639. nihil tamen ad eam commentatus:

† DE. DONIS. DI. ET. BEATI. PAVLI. APOSTOLI. DOMETIVS. DIAC. ET ARCARIVS. SCAE. SED. APOSTOL. ADQVE. PP. VNA. CVM. ANNA DIAC. EIVS. GERMANA. HOC. VOTVM. BEATO. PAVLO. OBTVLERVT

Dometius diaconus, Arcarius & theſauris Apoſtolicæ Sedis præpoſitus (quod eccleſiaſticum munus occurrit apud Bibliothecarium in Agathone pag. 76. & in Conſtantino pag. 92.) una cum *Anna ſorore* & *diaconiſſa* DE. DONIS. DEI in ſe collatis partem beato Paullo Apoſtolo obtulit in conſtructione, ſuis ſumtibus facta, porticus ejus baſilicæ in via Oſtienſi, ubi in ſuperliminari primæ januæ ad lævam ſternitur lapis. Priuſquam ex hac *porticu* ad aliam procedo, *Romam novam* trajicio, quo me advocat Georgius Cedrenus. Is in Com-

CAP. IX pendio Hiſtoriarum tomo 1. pag. 386. ante num. 157. editionis regiæ narrat, Juſtinianum Auguſtum *ſanctam menſam* fieri juſſiſſe, opus nulla imitatione æquandum, auro, argento, lignis etiam, & omnis generis pretioſis lapidibus conſtans. Hæc *menſa*, de qua Carolus Cangius ad Paulum Silentiarium pag. 567. in orbem hanc habuit inſcriptionem:

ΤΑ . ΣΑ . ΕΚ . ΤΩΝ . ΣΩΝ . ΣΟΙ . ΠΡΟΣΦΕΡΟ
ΜΕΝ . ΟΙ . ΔΟΥΛΟΙ . ΣΟΥ , ΧΡΙΣΤΕ
ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ . ΚΑΙ . ΘΕΟΔΩΡΑ
Α . ΕΥΜΕΝΩΣ . ΠΡΟΣΔΕΞΑΙ . ΥΙΕ
ΚΑΙ . ΛΟΓΕ . ΤΟΥ . ΘΕΟΥ . Ο . ΣΑΡ
ΚΩΘΕΙΣ . ΚΑΙ . ΣΤΑΥΡΩΘΕΙΣ
ΥΠΕΡ . ΗΜΩΝ . ΚΑΙ . ΗΜΑΣ . ΕΝ
ΤΗ . ΟΡΘΟΔΟΞΩ . ΠΙΣΤΕΙ
ΣΟΥ . ΔΙΑΤΗΡΗΣΟΝ . ΚΑΙ . ΤΗΝ
ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ . ΗΝ . ΗΜΙΝ . ΕΠΙΣΤΕ
ΥΣΑΣ . ΕΙΣ . ΤΗΝ . ΙΔΙΑΝ . ΣΟΥ
ΔΟΞΑΝ . ΑΥΞΗΣΟΝ . ΚΑΙ . ΦΥΛΑ
ΞΟΝ . ΠΡΕΣΒΕΙΑΙΣ . ΤΗΣ . ΑΓΙΑΣ
ΘΕΟΤΟΚΟΥ . ΚΑΙ . ΑΕΙ . ΠΑΡΘΕΝΟΥ
ΜΑΡΙΑΣ

Hæc latine ſic ſonant:

TUA . DE . TUIS . TIBI . OFFERIMUS *ſervi tui, Chriſte, Juſtinianus & Theodora. Ea tu propitius accipe, Fili Dei Verbum, qui noſtri cauſſa carnem adſumſiſti, & cruci affixus fuiſti: ac nos in recta tui fide conſerva: & quam nobis commiſiſti rempublicam, eam ad tuam gloriam auge ac tuere, intercedente sancta Deipara & ſemper Virgine Maria.* Quem verba tam dulcia non tangunt, non homo, ſed

lapis

lapis eſt, *Romam veterem* jam revertor, atque aliam *porticum*, de qua dixi, jam ſubeo. In celeberrima Diaconia ſanctæ Mariæ in Coſmedin, quam ejus Archipresbyter Johannes Marius Creſcimbenius accurata hiſtoria deſcripſit, proſtat vetus marmor, longam octo arcuum porticus cælatam imaginem referens, baſilicæ veſtibulo olim adnexum, oblongum magis, quam latum, ut de *exteriori* ædium ſacrarum *narthece* jam erudite obſervatum a Cangio in Conſtantinopoli Chriſtiana lib. III. cap. XVIII. Opus ſacris donariis Hadrianus pontifex, ejus auctor, adnumeravit: quod de aquæductu dici non poſſet. Ei ſubeſt epigraphe, barbari ævi characteribus efformata, & initio nonnihil fracta, quam Hiſtoricus hariolo indigere arbitratur lib. III. cap. II. pag. 43. & 44. Eam exſtricatam, & paucis literis a me ſuppletam hic ſubjicio: CAP. IX

† *de donis* . DI . ET . SCE . DI . GENETRICIS . MVN*ere* . DONI . ADRIANI . PAPE . EGO . GREGORIVS . NO*tarius*

Subſcriptio *Gregorii Notarii* me monet, ut toto hujus lapidis pondere elidam dubitationem viri perdocti Johannis Garnerii, qui in notis ad librum Diurnum Romanorum Pontificum pag. 115. binas literarum formulas propterea ad ſæculum IX. aut etiam X. rejicit, quod ſint a *Notario* ſubſcriptæ. Noſtra, quæ eſt ſæculi VIII. Garnerium ſatis refellit. Hadrianus ſua impenſa in honorem *Dei genetricis* longam porticum exſtruendam cura-

CAP. X ravit, *Gregorio* Apostolicæ Sedis *Notario* id literis consignante. Rem tangit Bibliothecarius pag. 167. testatus, Hadrianum I. *Diaconiam sanctæ Dei genetricis, semperque Virginis Mariæ Scholæ Græcæ, quæ appellatur Cosmedin, dudum* BREVEM *in ædificiis existentem, sub ruinis positam* RESTAURAVISSE, porticu *longa* nimirum etiam adjecta. In hujusmodi porticu, sive ædis sacræ propylæo, in porticus formam exstructo, ex ecclesiæ disciplina catechumeni & in ordinem publicæ pœnitentium redacti consistebant. Vide Johannem Morinum in Commentario de Pœnitentia libro VI. cap. II. & III. eidemque junge Carolum Cangium, a me sæpe laudatum, & sæpius laudandum, in pereruditoCommentario ad Pauli Silentiarii Descriptionem ædis sanctæ Sophiæ pag. 534.

X

Munera per formulam *de donis Dei, & beatæ Mariæ Virginis*, Ecclesiis oblata.

EX Diaconia Cosmediniana nondum egredior, quin insigne aliud, amplissimumque sacræ oblationis & muneris monumentum, ibi servatum, adduco ex eodem Archipresbytero lib. II. cap. VI. pag. 62. Est oblatio DE DONA (pro *de donis*) Beatæ Mariæ Virginis Diaconiæ facta plurium fundorum, in geminis marmoreis tabulis per duos principes viros inscripta. Hi sunt *Eustathius dux*, & *Georgius germanus*, qui posterior de more seculi VII. & VIII. semetipsum titulo maxime splendido *gloriosissimum* dicit. Primæ tabulæ exordium huc adfero:

HÆC

HAEC . TIBI . PRAECLARA . VIR
GO . CAELESTIS . REGINA . SCA . SV
PER . EXALTAT . ET . GLORIOSA . DO
MINA . MEA . DI . GENETRIX . MARIA
DE . TVA . TIBI . OFFERO . DONA . EGO
HVMILLIMVS . SERVVLVS . TVVS
EVSTATHIVS . IMMERITVS . DVX
QVEM . TIBI . DESERVIRE . ET . HVIC
SCAE . TVAE . DIAC . DISPENSATO
REM . EFFICI . IVSSISTI . TRADENS
DE . PROPRIIS . MEIS . FACVLTATI
BVS . IN . VSV . ISTIVS . SCAE . DIAC . PRO
SVSTENTATIONE . XPI . PAVPERVM
ET . OMNIVM . HIC . DESERVIENTI
VM . DIACONITARVM . OB . MEORVM
VENIAM . DELICTORVM . HAEC
INFERIVS . DESCRIPTA . LOCA . ID
&c.

Nomina fundorum mox ſubſequuntur, quæ cum reliquis in utraque tabula exaratis Creſcimbenius diligenter explanat. Johannes Mabillonius, cujus doctrina in antiquitatibus ſacris ſupra omnem laudem eſt, in Muſeo Italico to. 1. parte 1. pag. 15. §. XVIII. prolata hujus tituli parte, animadvertit, donationes baſilicis factas, ad valvas in lapidibus inſculpi conſueviſſe. Nonnullas hujuſmodi donationum marmoreas tabulas profert V. C. Franciſcus Blanchinus in præfatione ad librum Pontificalem a num. 48. Hoc idem infra a me ſemel atque iterum confirmabitur. Sed quædam in anteceſſum hic adnoto. Maximæ feminæ, & ſupra heroidas ve-

CAP. X veterum celebrandæ, Comitissæ Mathildis, Ecclesiæ Romanæ castrorum matris, donationem beato Petro factam, marmoreæ tabulæ consignatam fuisse, alibi scripsi. Ante fores Patriarchalis Ecclesiæ Aquilejensis in prægrandi saxo ethnici sarcophagi literis implexis & pereuntibus cælata conspicitur donatio *placiti Advocatiæ*, quam ineunte sæculo XI. pro salute animæ suæ & Liucardæ uxoris fecit collegio Canonicorum Heinricus Dux Carinthiæ, Marquardi filius & frater Wodalrici I. Patriarchæ Aquilejensis. Hoc & complura alia debemus peramico nostro Johanni Dominico Bertolo, ejusdem Basilicæ Canonico, nobis hoc nomine juxta ac humanitate & bonarum artium cultu plurimi faciendo. Aliud donationis monumentum in lapide insculptum subministrat Christophorus Browerus in Annalibus Trevirensibus to. II. lib. XVII. pag. 205. In hortis Justinianeis ad Lateranum in cippo marmoreo hanc donationem legi:

DEO . AD . HO
NŌRE . BEATOR
AGNETIS . ET
ALEXANDRI . M̄
OBTVLIT . PRATV̄
MARCVS . ABBAS
HVIVS . SC̄E . PRAXE

Ex postremis verbis, HUJUS *ecclesiæ* SC̄E PRAXE*dis*, percipimus, olim sacræ ædi marmor affixum. Floravantes Martinellus in Roma sacra pag. 334.

ex

ex Bibliothecario pag. 219. templis Sanctorum obsoletis adnumerat Ecclesiam *sanctæ Agnetis in monasterio*, olim intra fines cœnobii & Ecclesiæ sanctæ *Praxedis*, de qua mentio in cippo. *Sanctæ Praxe* pro *Praxedis*, usurpatur a Rabano Mauro apud Browerum libro II. cap. x. pag. 142. Fuldensium Antiquitatum. Ad fores Ecclesiarum positos etiam lapides, qui beneficii ab Episcopis in alios collati memoriam servarent, docet manumissio ad postes Ecclesiæ Aurelianensis, quam edidit Mabillonius in Annalibus ordinis sancti Benedicti tomo v. pag. 533.

CAP. XI

XI

Alia munera per formulam *de donis Dei* in ecclesiis oblata.

EX Diaconia Cosmediniana ad proximam sancti Nicolai in Carcere diverto, ubi donatio Anastasii *Majorisdomus* in secunda columna dextrorsum ingredientibus legitur, quæ in XII. lineas distincta est. Ea sic se habet cum nævis & verbis ex vulgi ore & latinitate deductis:

† DE DONIS DI ET
SCE DI GENETRICI MARIE
SCE ANNE SCS SIMEON ET SCE
LVCIE EGO ANASTASIVS MA
IORDOMV OFFERO BOBIS PRO NATA
LICIES BESTRE BINEA TABVLVM
RP IN PORTV SEV
BOBES PARIA II IVMENTA SV PECORA
XXX PORCI XX FVRMA DE RAME LIBRAS
XXVI LECTV SITRATV N VTILITA
TE PBR SEV ALEO LECTO SITRA
TO AT MANSIONARIIS EQVI
SEQVENTIBVS

CAP. XI Infra hæc leguntur:

✝ IC REQVIESCIT IN ANTE

Totam inſcriptionem ſacris Cryptis Vaticanis inſeruit Franciſcus Maria Turrigius pag. 414. edit. II. Non tamen accurate. Nos eam dedimus ex archetypo. Hinc Modoetiam, Galliæ Ciſalpinæ *Corona ferrea* celeberrimum opidum properamus. Iſtic enim in ſacrario Eccleſiæ principis exſtat codicis operculum ex auro cum cruce in utraque parte, addita hinc & inde inſcriptione ex Mabillonii Muſeo Italico pag. 213. in fine:

✝ EX DONIS DEI DEDIT
THEODELENDA REG
IN BASELECA QVAM
FVNDAVIT IN MODOECIA
IVXTA PALATIVM SVVM

Jam addo ſextum DE · DONIS · DEI ſingulare monumentum, ex Agnello in libro Pontificali Eccleſiæ Ravennatis Parte II. pag. 128. Eſt vermiculatum elogium in tribuna Sacelli ſancti Matthæi Apoſtoli in Claſſe ad latus *Baptiſterii* Eccleſiæ Petrianæ, Agnello Archiepiſcopo factum, qui A. D. 566. ad plures migravit.

SAL-

+ SALVO . DOMNO . PAPA . AGNELLO . DE . DONIS . DEI
ET . SERVORVM . EIVS . QVAE . OBTVLERVNT . AD
HONOREM . ET . ORNATVM . SANCTORVM
APOSTOLORVM . ET . RELIQVA . PARS . DE
SVMMA . CERVORVM . QVI . PERIERANT
ET . DEO . AVCTORE . INVENTI . SVNT
HAEC . ABSIDA . MVSIVO . EXORNATA . EST

De formula acclamationis *ſalvo* in tranſcurſu innuo, eam a Chriſtianis æque ac Gentilibus uſurpatam. Hi Cæſaribus ſuis, illi etiam Pontificibus noſtris eadem plaudebant. Poſt Franciſcum Bernardinum Ferrarium libro VII. de *Acclamationibus* cap. XIV. vide Sponium in Miſcellaneis ſect. VIII. pag. 276. Janum Gruterum pag. CLXI. 5. & CCCLXXXVI. 7. Ad hæc Jacobum Sirmondum in notis ad Sidonium lib. VIII. epiſt. VII. Mabillonium in Muſeo Italico tomo II. pag. XXIII. Harduinum in Operibus ſelectis pag. 452. col. 2. in fine, & pag. 453. col. 1. cumque Agnello Parte II. pag. 77. utrumque Hieronymum, Rubeum, & Fabrum, illum in Hiſtoriis Ravennatibus lib. III. pag. 157. hunc in Commentario de rebus ſacris Ravennæ veteris pag. 254. Onuphrius Panvinius ante finem libri de præcipuis Urbis Romæ baſilicis hanc Siricii pontificis inſcriptionem adfert SALVO SIRICIO . EPISCOPO . ECCLESIAE . SANCTAE . In Cryptis Vaticanis Turrigii pag. 444. recitatur hoc carmen:

SALVO. PP. LEONE. AGNELLVS. PRESBYTER. ORNAT

CAP. XI Primum illud Agnellianum elogium, quod protuli, mancum & corruptum profert Rubeus lib. v. pag. 171. Sed aurem vellit Benedictus Bacchinus pag. 132. ubi quid postrema verba DE . CERVIS QVI . PERIERANT, sibi velint, ignorare se ait. Mox Ravennatis Ecclesiæ bona, post Arianos deletos recuperata, indicari comminiscitur. *Cervi* illi, vere *Cervi* erant, argentei tamen, & aquam fundentes, cujusmodi baptisteriis ornandis fieri consueverunt. Constantinus Magnus apud Bibliothecarium in Silvestro pag. 19. obtulit in baptisterio Lateranensi CERVOS *ex argento septem, fundentes aquam; qui pensant singuli libras* LXXX. Innocentius I. pag. 31. *ad ornatum baptismi obtulit* CERVUM *argenteum, fundentem aquam, pensantem libras* XXV. Sixtus III. pag. 35. *obtulit* CERVUM *argenteum, in* FONTE *fundentem aquam, pensantem libras* XXX. Hilarus pag. 39. *ad sanctum Johannem contra sacrum* FONTEM *obtulit* CERVOS *argenteos tres, fundentes aquam, pensantes singulos libras* XXX. *Cervi* ergo, ad Baptisterium Petrianum Ravennæ positi, teste Agnelliana inscriptione, *perierant*. Postmodum *inventi*, deque illorum *summa* & pretio *reliqua pars* absidis & lacunaris musivo opere ornata est. His *Cervis* alludebatur ad illud Psalmi XLI. *quemadmodum desiderat* CERVUS *ad* FONTES *aquarum*. Mirare veterum Christianorum studium in ornandis ditandisque locis Deo sacris. Ridebunt fortasse aliqui, priscos mores tantopere a nobis laudari. At hi etiam templum Dei a Davide & Salomone auro & argento locupletatum ridebunt: cujus opes tamen laudantur libro III. Regum cap. VI.

&

& libro II. Paralipomenon seu Chronicorum cap. II. III. & IV. David pro se & nobis rationem reddit lib. I. Paralipomenon cap. XXIX. v. I. *neque enim homini præparatur habitatio*, *sed Deo*. Sacras ædes a veteribus Christianis *domos Dei* appellatas, docebit Cangius in Glossario. His facile comprimas Erasmos, aliosque clancularios rerum Ecclesiæ sanniones, in egenos melius (quasi ipsi nimirum hoc agant) quam in *sacra donaria* pecuniam collocari dictitantes. Subveniendum esse necessitati pauperum, quis neget? Sed anne ideo negligenda est *domus Dei*? Audiatur hoc loco disertissimus ille sæculi V. Massiliensis presbyter Salvianus in libro VI. de Gubernatione Dei §. 208. *humanis saltem cum Deo nostro* RETRIBUTIONIBUS *agentes*, *quum ab eo* BONA *accepimus*, BONA REDDIMUS. *Ad* DOMOS *videlicet* DOMINICAS *statim currimus*, *corpora humi sternimus*; *mixtis cum fletu gaudiis supplicamus*, *inlustramus* DONARIIS *sacra limina*, *aras* MVNERIBVS *implemus*.

XII
Alia munera sub eadem formula *de donis Dei* in ecclesiis oblata.

RAvenna Tiberiacum, Flaminiæ opidum, quod *Bagnacavallum* appellant, petere constitueram; sed ordo rerum me adigit, ut prius in Venetiæ oras excurram, ubi formulis hactenus recitatis consonum donarii exemplum unum & alterum, ævo Liutprandi Regis Langobardorum in marmore superest consignatum. Prius in Valle Pulicella (quæ est parva regio agri Veronensis ad XII. ab urbe lapidem) in duabus columnis, ciborium ædis sancti Georgii, unde loco nomen est, olim sustinentibus, visum. Characteres, linearum ductus, & sermo corruptus, in linguam vulga-

CAP. XII garem abiens, Liutprandi, in priori columna memorati, sæculum illud octavum plane referunt. Utraque inscriptio fœde labefactata in Panvinii Antiquitatibus Veronensibus prostat lib. v. cap. xi. pag. 131. edit. 1I. inque Historia Veronensi Ludovici Moscardi libro iv. pag. 70. Nos utramque ex ipsis archetypis, jampridem ab amico nostro pererudito Ottolino Comite de Ottolinis fideliter sumtam, literis tamen Romanis, non barbaris illis expressam, hic damus:

Columna I.	*Columna II.*
† IN N DNI IHV XPI DE DONIS SCI IVHANNES BAPTESTE EDI FICATVS EST HANC CIVORIVS SVB TEMPORE DOMNO NOSTRO LIOPRANDO REGE ET VB PATERNO DOMNICO EPESCOPO ET COSTODES EIVS VV VIDAXIANO ET TANCOL PRBRIS ET REFOL GASTALDIO GONDELME INDIGNVS DIACONVS SCRIP SI	† VRSVS MAGESTER CVM DISCEPOLIS SV S IVVENT:NO ET IVVIANO EDI FICAVET HANC CIVORIVM VERGONDVS TEODOAL FOSCARI

Ciborium sive *umbraculum*, quo tota sacra mensa tegebatur, ædis præstantiam denotat. Vide Cangium ad Silentiarium pag. *566. 568*. Alterum sacri donarii Langobardicum titulum, huic priori æqua-

æqualem ſervat colonia Fori-Julii in æde olim sancti Johannis Baptiſtæ, nunc sancti Martini trans fluvium Natiſonem. Eſt altare, a Pemmone urbis Duce conſtrui cœptum, & a filio ejus Ratchiſio in Ducatu ſucceſſore, & poſtea Rege Langobardorum abſolutum. Hoc viriculo expreſſum dignum putamus, quod alibi lectorum oculis ſubjiciatur. Nunc ejus inſcriptionem, unica linea in quatuor altaris partes circumductam ſubjicio: CAP. XII

1 ✝DEMAXIMADONAXPIADCLARITSVBEIMIKONCESSAPEMMONIVBIQVEDIRVTO

2 FORMARENTVR TEMPLANAMEIINTERRELIQVAS

3 SOLARIVMBEATIIOHANNISORNABITPENDOLAtECVROPVLCHROALT

4 AREDITABITMARMORISCOLORERAT.CHISHIDEBOHOH RIT

Tota inſcriptio latinobarbara & plane vulgaris ad hunc grammaticum ſenſum reducitur. ✝ *De maximis donis Chriſti claro & ſublimi conceſſis Pemmoni, ubique dirutum formaretur ut templum; nam ei inter reliqua ſolarium beati Johannis ornavit pendula cruce ex auro pulchro; altare ditavit marmoris colore Ratchis Hidebohohrit*. Jam Tiberiacum revertor. Iſtic extra pomœrium in æde *Plebis*, alias *sancti Petri in Silvis*, exſtat lapis in pavimento, epigrammate inſignis, quod Ru-

CAP. XII Rubeus lib. V. pag. 240. & Faber pag. 455. mendoſum adducunt. Nos ex ipſo lapide accuratius expreſſum beneficio clariſſimi & amiciſſimi viri Petri Canneti Abbatis ex Congregatione monachorum Camaldulenſium, æri inciſum proferimus. Eſt arcus, olim ſupra unam ex duabus portis lateralibus ejuſdem *Plebis*, longus pedes IV. altus pedes II.

Extra Tiberiacum in æde Plebis

Ex nota chronologica emergit A. D. 857. Ravennate Archiepiſcopo Deuſdedit ſuperſtite. Hinc regrediens, Faliſcos Romam verſus interim advolo. Sic enim *Civitatem Caſtellanam* dictam patefecimus in Antiquitatibus Hortæ Coloniæ Etruſcorum lib. I. cap. IV. Ibi ſub porticu ſive atrio ſacræ ædis epiſcopalis prope fontem baptiſmi exſtat

ſtat literatus lapis, donarii plurium fundorum memoriam continens, beatæ Dei genitrici a Leone antiſtite facti, DE . DONA (pro *de donis*) ejuſdem Virginis. Totam inſcriptionem recito, quum nondum edita fuerit. Eam ob nexum ac formam literarum, verborumque plurium novitatem haud omnino facilem lectu, accurate deſcripſit A. D. 1688. mecumque humaniſſime communicavit clariſſimus Senator Bonarotius,

† BEATA . DI . GENETRIX . SEMP . VIRGO . MARIA
DE . TVA . TIVI . DONA . LEO . INDIGNVS . EPC . TE
LARGIENTE . REPARAVIT . ET . SI . QVIS . EX . SVCCESSO
RIB . NOSTRIS . QVI . POS . NOS . BENTVRI . SVNT . EPCOPI . ET
EX . EA . QVOD . HIC . SCRIPTA . SVNT . ALIENARE . VOLVERIT . ANATHEMA
SIT . ET . DE . TRIBVNIB . VEL . COMITIB . CLERO . AVT . POPVLO
QVI . CONSENSERIT . ANATHEMA . SIT . A . DCCCLXXI
FVND . CASSIANVM . IN . INTEGRVM
FVND . STAILIANVM . IN . INTEGRVM
FVND . MACCLINIONE . VT . SIT . SEMP . IN . SCM . GRATILIAM
CLVSVRA . POMATA . IN . TAMPIANA . SVB . BALNEVM
CVM . MOLA . ET . ORTVM . QP . AD . FVNTES . OMNIA . IN . INTEGR
OLIVITV . IN . FVND . AGELLV . NVCITV . QP . IN . FALARI
FVND . TERRANI . VNCIAS . OCTO
FVND . TIBILLIANV . VNC . OCTO . FVND . MARTA . VNC . OCTO
FVND . AGELLV . IN . INTEGR . FVND . MITILIANV . IN . INTEGR
DOMVCELLA . QP . ANTE . SCM . CLEMENTE . CVM . ORTVA . SVA . ET . DOMV
CELLA . CVM . ORTVA . ET . CVRTE . VBI . MANET . TALARICVS . PRB . VT . SIT . SEMP
AMBAS . DE . MANSIONARII . FVND . BASSANI . VNCIAS . III

Hujus marmoris ductu illuſtrari poterit res geographica illarum partium Civitatis Caſtellanæ: quod aliis præſtandum relinquo. *Leo Epiſcopus*, nuſquam alibi memoratus, oblationem ſuam fecit anno DCCCLXXI. quæ notæ in lapide, ante in-

CAP. XII diculum prædiorum insculptæ, designant vulgarem annum Dionysianum 871. Ex Flaminia & Faliscis Romam regressi, perinsignem Gregorii II. Pont. Max. donationis tabulam, *Principibus Apostolorum* factæ, postremo loco servatam, proferamus, quia penitiorem formulæ Christianæ DE DONIS DEI, a me hactenus commendatæ, sententiam, quasi luculento & undequaque absoluto commentario, nobis explanat. *Tiberius Alfaranus*, qui Sixto V. Pontifice opus, nondum editum, scripsit de *Antiquitate & præstantia Basilicæ Vaticanæ*, testatur Gregorianum istud donarium (cum aliis fortasse) in *septem* lapideis tabulis exaratum, pro foribus sancti Petri, de more, stetisse: quarum tamen *duæ* tantum ævo Alfarani supererant. *Unicam*, quæ nunc superest, ad archetypi formam expressit Johannes Baptista Donius in libro pereleganti de Restituenda salubritate agri Romani pag. 64. Baronius ejus laciniam in magnos Annales invexit, ratus A. D. 604. §. XV. illud Gregorio I. adscribendum: quod ab aliis post Baronium pariter creditum. Sed apud Petrum Mallium in Descriptione Basilicæ Vaticanæ, quam sub nomine *Romani Canonici* Paulus de Angelis primus vulgavit, donarii tabulæ prostant ferme totæ pag. 81. cum charactere chronologico in fine, qui nos monet, ne rem veram falsa annorum computatione decoloremus: *Datum Idibus Novembris imperante piissimo Leone*. Est *Leo Isauricus*, fœda persecutione in sacras imagines excitata, postea infamis, cujus Imperii annus *primus* incidit in A. D. 717. Gregorio II. annum *tertium* pontificatus agente. Janningus tomo VII. Junii Bollandia-

diani pag. 43. ſuæ Mallii editioni ex Angelo totum diploma Gregorianum inſeruit : quod Angeli tamen eſt auctarium , non Mallii contextus. CAP. XIII

XIII Gregorii II. Pont. Max. donatio Petro & Paulo Apoſtolis facta.

AD rem noſtram quod attinet , tabularum initium , quibus Pontifex multa oliveta ſanctis Apoſtolis Petro & Paulo *pro concinnatione luminariorum*, largitur , tale eſt , ſervata ſcribendi ratione , quæ in ipſo lapide exſtat :

✠ DOMINIS SCS *ac beatiſs. Petro & Paulo Apoſtolorum principibus Gregorius indignus ſervus*.

Quotiens laudi veſtræ USIBUS *ſervitura quedam , licet parba , conquitimus* , VESTRA VOBIS REDDIMUS , NON NOSTRA LARGIMUR , *ut hæc agentes* NON SIMUS ELATI *de* MUNERE , *ſed de ſolutione ſecuri . Nam quid unquam* SINE VOBIS NOSTRUM *eſt ? Qui* NON *poſſumus* ACCEPTA REDDERE , *niſi quia per vos* ITERUM *& ipſum hoc , ut* REDDEREMUS , ACCEPIMUS ? *Unde ego veſter ſervus reducens ad animum , multum me vobis beati Apoſtoli , Petre & Paule , eſſe devitorem , propter quod ab uveribus matris meæ , divinæ potentiæ gratia protegente , intro gremium Eccleſiæ veſtræ aluiſtis & ad incrementum per ſingulos gradus uſque ad ſummum apicem ſacerdotii , licet immeritum , producere eſtis dignati , ideoque hoc privilegii* MUNUSCULUM *humili interim offerre devotione prævidi . Statuo enim &c.* Devenreor tam pios grati animi ſenſus erga Apoſtolos Petrum & Paulum , a quibus , veluti curatoribus & *dominis* ſuis , Gregorius ſe *nutritum*, evectumque ad

CAP. XIV summum Ecclesiæ fastigium agnoscit. In libro Pontificali scriptor æqualis de Gregorio II. ait: *hic a parva ætate in patriarchio nutritus*. Ceterum Pontifices maximi Petrum *nutritorem*, nempe herum & curatorem suum, sæpe dixerunt in libro Anastasiano pag. 176. 188. 193. 208. 210. 263. 277. Immo Hadrianus I. in epist. LXXVIII. codicis Carolini pag. 156. editionis Lambecii beatum Petrum Caroli Magni *nutritorem* appellat.

XIV
Petrus Apostolus non *sancti*, sed *domni* vocabulo ornatus in *Disco*.

EX hoc Gregoriano decreto constare jam puto quid lateat in formula DE DONIS DEI, qua nihil genio sinceræ pietatis magis appositum, & vanæ gloriæ, tumidæque jactantiæ contrarium effingi potest. Constat etiam, cur in *Disco Albano* sanctus Petrus *Domni* vocabulo ornetur, in testimonium scilicet pietatis & reverentiæ. Quanto enim cordis affectu anathematis auctor, qui suum nomen modestiæ caussa reticuit, Petrum Apostolum observaret, vel hinc discimus, quando illum, ut vere suum, suarumque rerum *Domnum* & *Dominum*, quod perinde est, compellavit. Donantis enim verba sunt, non *Disci*, secus ac in Inscriptione Sigea, omnium veterrima, quam Edmundus Chishullus peregregio Commentario nobilitatam typographicis operis commisit Londini A. D. 1721. ubi saxum ipsum loquitur: cujus rei alia exempla non desunt, longe tamen recentiora. Ne inferiori ætate ortum & in blanditias flexum *domni* vocabulum putes cum Barthio in Adversariis libro XXIX. cap. XIX. pag. 1393. audi Commodianum, Cypriano episcopo & martyri æqualem, ut Henricus Dodwellus

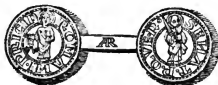
lus primus detexit. Is enim ſtilo quidem ruſticus, ſed pietate egregius, Inſtructione LIX. Chriſtianam feminam his verbis alloquitur:

Matronas, vis eſſe, Chriſtiana, ut ſæculi DOMNAS,
Auro te circumdas, aut ſerica veſte, pudica.

Vocum *Domni* & *Domnæ* eadem eſt notio. Exſtat enim apud Sertorium Urſatum in Marmoribus eruditis to.I. pag. 4. vetus inſcriptio, pridem ab eo in Monumentis Patavinis etiam prolata pag. 133. ubi legitur GENIO. DOMNOR. CERERI *&c.* Utriuſque vocis originem ſcrutatur Ezechiel Spanhemius in magni operis tomo II. pag. 294. ubi *Domnam* proprium *cognomen*, & quidem Syriacum in *Julia* Auguſta Septimii Severi uxore, dignitatis autem *titulum* apud noſtros, eſſe animadvertit. *Titulus* eſt ſimiliter apud Commodianum, omnium, quos viri docti obſervaverint, antiquiſſimus; ſi tamen lapidem Patavinum forſan exceperis. De his, ubi vacat, conſule Tanaquillum Fabrum in notis ad Phædrum lib. II. Fab. v. ſed & Andream Schottum lib. II. Obſervationum cap. XIX. Quæ ſunt veterum Chriſtianorum, ea ſummam religionem, animique candorem & ſimplicitatem nobis maxime ſuſpiciendam, ubique ſpirant. Formulam, alias frequentem in ore clientum, & favorem captantium, illuſtravit Chriſtophorus Browerus, cui ſacra antiquitas plurimum debet, in notis ad Venantii Fortunati opera libro III. pag. 50. edit. II. Sed in Cangii Gloſſario *ſanctos* paſſim *dominos*, & *domnos* etiam, per ſyncopem, apice uno ex *domini* voce detrito,

ho-

CAP. XIV honoris cauſſa appellatos, uberrime notatum reperies. Ad hæc Latinorum perinde ac Græcorum exempla congeſſit vir eximie doctus Hugo Menardus in notis ad Concordiam Regularum ſancti Benedicti Anianenſis cap. LXX. pag. 1022. Immo Apoſtoli Petrus & Paulus non tantum *Domini*, ut in tabula donationis Gregorii II. ſed etiam *Romani Principes* dicti, ut in nummo noſtro, quem damus:

Auctor Panegyrici, Berengario Auguſto dicti, Petrum Apoſtolum eodem ſenſu *magiſtrum* dixit, ſcilicet *dominum* more Gallico, potius quam *doctorem*, ut Hadriano Valeſio interpreti viſum. Summum enim pontificem Johannem x. nomine Romanorum ſic affatur:

ades præſul? Toties quid gaudia differs
Innumeris optata modis? Per vincla MAGISTRI
Te petimus, depone moras, & ſuffice votis.

Viris doctis, qui Adnotationes in Johannis Boccatii Decameronem concinnaverunt, hoc idem apud antiquos ſcriptores Italicos alibi jam obſervatum pag. 79. Prænomen *ſancti* Petro non datur in *Diſco*. Hoc ejus antiquitatem oſtendit. Johannes

hannes Baptiſta Sollerius in pererudita præfatione ad Martyrologium Uſuardi Artic. IV. §. 133. pag. XXXVI. quanto rarius *sancti* vel *beati* prænomen adponitur, tanto antiquiores eſſe Martyrologiorum codices monuit. Certe ſummis pontificibus martyrio coronatis nunquam adponitur in Calendario Romano ſæculi IV. ab Ægidio Bucherio primum, & ab aliis poſtmodum edito. Quanquam ex ſignis etiam tituliſque fictilibus per Bonarotium in primis, alioſque publici juris factis res per ſe patet; novo tamen id argumento lectorum oculis adhuc ſubjicio. Eſt ſaxea tabula ſepulcralis *Aſelli*, Chriſtiani adoleſcentis, digniſſima quidem certe quæ in hierothecam Albanam inferretur. Eam enim ex cœmeterio Hippolyti ad viam Tiburtinam in agro Verano paucis ab hinc annis ad ſe perlatam, M. Antonius Anſidæus Damiatæ Archiepiſcopus, inter ſacræ aulæ prælatos viros maxime illuſtris, utque juris divini & humani ſcientia clarus, ita eccleſiaſticæ juxta ac profanæ antiquitatis ſtudioſus, quem honoris cauſſa nomine, gratum munus dedit recolendæ memoriæ Clementi XI. Pont. Max. mecumque genuinum ectypon graphice expreſſum perofficioſe communicavit: quod eo libentius in æs incidendum curavi, quod alias nuper editum, ſed fœde corruptum, inſigne monumentum priſtino ſuo nitori hoc pacto reſtituam. Lapis eſt longus pedes IV. altus unum. CAP. XIV

De-

ASE((VBENEMBER E
NTIQVIVICXITANNV
SEXMESISOCTODIES
XXϚII

Ex museo Albano

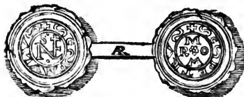
Demum sæculo v. prænomen *Sancti* usurpari cœpit, ex Bonarotio in Observationibus sacris pag. 83. plerumque tamen his literis contractum S̄C̄S̄ in recto. In Roma subterranea Pauli Aringhii libro IV. cap. XXV. exstat lapis, in quo legitur S̄C̄Ī MARCI. Thomas Reinesius Classe XX. §. I. nullo certo argumento eum trahit ad A.D. 414. Est in Titulo Agnetis via Nomentana sub basi secundæ columnæ in dextero ordine. Supra vocem S̄C̄Ī serpit lineola, quam Aringhius, & ex eo Reinesius prætericrunt. In ultimo versu pro MENSE, errore quadratarii legitur MENSESE. Vocem S̄C̄S̄ eodem modo contractam pariter legas in notis Magnonis & Petri Diaconi post Valerium Probum inter Grammaticos veteres Eliæ Putschii pag. 1575. & 1681. In tessellatis etiam picturis ab Johanne Ciampino congestis tomo II. Veterum monimentorum, inque epigrammatibus hoc ipso no-

noſtro Commentario prolatis. In nummis quoque ævi Carolini, a Paulo Petavio, Blanco, & Vignolio publicæ luci expoſitis. Item in Anglosaxonicis & Anglodanicis, quos Andreas Fountaine ſubjecit tomo II. Theſauri veterum linguarum Septentrionalium Georgii Hickeſii pag. 181. quibus adde prolatos a Johanne Spelmanno in tabula III. cum Vita Ælfredi Magni Anglorum Regis. Denique poſt ſæculum XI. prænomen *Sancti* unica litera S indicari cœptum. Adi Claudium Molinetum in Muſeo ſanctæ Genovefæ pag. 145. num. VIII. & XXI. Hinc videat quomodo ſibi conſulere poſſit qui ex hoc uno elemento, ſuperioribus ſæculis alicubi expreſſo, nec nominibus propriis tamen adpoſito, ſibi *Sanctum* poſſe exſculpere putavit. Argentei Venetorum denarii veteres apud me ſunt, in quibus *Sanctus Marcus* eorum patronus literis compendiariis S. M. denotatur. Iiſdem literis in nummo Rogerii Siciliæ Ducis *Sancta Maria* deſignatur apud Cæſarem Antonium Vergaram, qui pridem in lucem edidit Nummos Regum Siciliæ, & *terræ citra Pharum*, quam vulgo *regnum Neapolitanum* dicunt: qui tamen nummi omnes poſt ſæculum XI. cuſi. Horum ductu perplura carminum lemmata corrigas apud Venantium Fortunatum, alioſque. Ut res ipſa intuentibus pateat, lectorum oculis ſubjiciam nummos Pontificum Romanorum, ſæculis IX. & X. percuſſos, atque aliam ob cauſſam a me antea vulgatos, in quibus vox *Sanctus* eo modo, quem dixi, contracta ſpectatur, literis tamen scs ob anguſtiam circuli curve expreſſis, nec lineola extenſa præterquam in III. & IX. contectis.

CAP. XIV.

A. D.
816.

I
Stephanus IV.

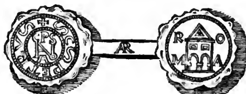

Gyrus ✠ SANCTUS . PAULUS ✠ SANCTUS . PETRUS

Monogramma STEPHANUS ROMA

858.

II
Nicolaus I.

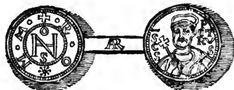

✠ SANCTUS . PETRUS ✠ ROMA

NICOLAUS . PAPA

872.

III
Johannes VIII.

✠ ROMA SANCTUS . PETRUS

JOHANNES

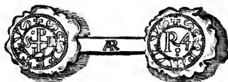
IV

CAP. XIV

A. D. 885.

I V

Stephanus V.

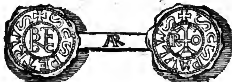
✠ SANCTUS . PETRUS ✠ SANCTUS . PAULUS *Gyrus*

STEPHANUS ROMA *Monogramma*

900.

V

Benedictus IV.

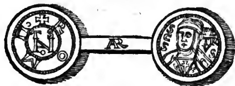
✠ SANCTUS . PETRUS ✠ SANCTUS . PAULUS

BENEDICTUS ROMA

911.

V I

Anastasius III.

✠ ROMA SANCTUS . PETRUS

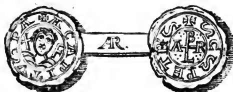
ANASTASIUS

CAP. XIV

A. D. 946.

VII

Agapitus II.

Gyrus

Monogramma

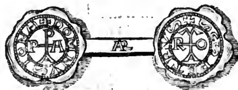
✠ AGAPITUS . PAPA ✠ SANCTUS . PETRUS

ALBERICUS

956.

VIII

Johannes XII.

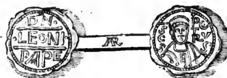
✠ DOMNUS . JOHANNES ✠ SANCTUS . PETRUS

PAPA ROMA

963.

IX

Leo VIII.

DOMNO . LEO NI . PAPÆ SANCTUS . PETRUS

X

CAP. XV.
A. D.
964.

X

Benedictus V.

BENEDICTUS ✠ SANCTUS . PETRUS ROMA

Gyrus
Monogramma

XV
Formula de *Donis Dei* a summis pontificibus usurpata.

AT omnibus testimoniis ea præferre maxime decet, quæ summorum Pontificum sunt. Quare Gregorianæ formulæ quasdam alias, ex successorum stilo petitas, adjungam. Primo loco epistolæ exemplum ex libro Diurno Romanorum Pontificum prodeat, quæ est donatio servi, his plane verbis composita pag. 114. tit. XVIII. *Credimus, ad augmentum & laudem sanctæ Ecclesiæ pertinere, si* EX DONIS BEATI PETRI *Apostolorum principis, cujus, licet impares meritis, vices tamen, Dei dignatione gerimus, ejus utilitatibus fideliâ exhibentibus servitia, aliquid largiamur. Non enim respicit ad dispendium, quod eis irrogatur, dum largitatis Apostolicæ munificentia invitantur majori studio atque alacritate in commissis invigilare ministeriis, & solerti cura erga creditas utilitates impendere devota mente certamina. Igitur tuis &c.* Hactenus in libro Diurno, quem Garnerius ad Gregorii II. Pont. Max. ævum pertinere arbitratur. Gregorio II. Sergium III. subnecto. Indiculus eorum, quæ reparavit in basilica Latera-

CAP. XVI ranensi, exstat in Appendice Johannis Diaconi ad Ordinem Romanum to. II. Musei Italici pag. 575. Ibi hæc leguntur: *postquam in honore tui nominis, mundi Salvator, & commemoratione tui, sancte Johannes Baptista*, DE TUIS DONIS *per multa certamina & labores præfatus Sergius* III. *Papa hanc basilicam in ruinis positam, a fundamentis construxit, cum omnia ornamenta aurea & argentea atque ænea ex ea ablata fuissent ab invasoribus, reparare, &* OFFERRE *tibi alia cum devoto animo studuit*. Ea statim recenset, interque hæc *gavatas de argento* XXV. Sergii III. Indiculum subsequatur vetus auctor, *Magister* inscriptus, in Regula, quæ cura & studio Lucæ Holstenii officinam typographicam subiit. De eo, qui familiæ monasticæ nomen dederit, hæc profert cap. LXXXIX. *si cum rebus suis introierit, tunc ille Brevis, vel Donatio rerum suarum, Deo vel monasterio facta, ipsius donatoris manu super altare ponatur, dicente ipso fratre: ecce, Domine, cum anima mea & paupertate mea quidquid mihi* DONASTI, *tibi* RECONSIGNO & OFFERO.

XVI

Formula de *Donis Dei* est mere liturgica.

FOrmula DE . DONIS . DEI . ET . BEATI . PETRI me ad alia properantem, iterum sistit. Est enim mere liturgica. Constat, in *sancta mensa*, convivio Dominico parata, quam Tertullianus in fine libri de Oratione *Aram Dei* appellavit, *dona* & *oblationes* per illos, qui Missæ sacrificio intererant, fieri consuevisse, ex quibus panis & vini pars in Christi corpus & sanguinem verbis a sacerdote prolatis converteretur. Hinc antiquissimi libri liturgici in Canone actionis statim post

post consecrationem nobis servarunt hæc verba, CAP. XVI
veterrimam formulam, castæque religionis plenissimam, exhibentia: *offerimus majestati tuæ* DE TUIS . DONIS . AC . DATIS : *hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata*: quæ verba ad unum omnia in nostra quoque liturgia recitamus & recitarunt majores nostri. Confer aureum Gelasianum Codicem sacramentorum Romanæ Ecclesiæ libro III. pag. 197. cujus editionem debemus Venerabili viro Josepho Mariæ Thomasio S. R. E. Tituli Equitii presbytero Cardinali, ob antiquam pietatem, penitioremque rerum ecclesiasticarum scientiam summis laudibus prædicando, cujus inclyto nomini doctorum & proborum chorus assurgit universus, mihique illud identidem repetere jucundissimum est, plures annos stricta tanti viri necessitudine uso. Pro Gelasiano Codice, si opus est, vadimonium sistit Sacramentarium Gregorianum apud Jacobum Pamelium to. II. Liturgicorum pag. 181. cumque eo Liturgia Gallicana a Mabillonio illustrata libro III. pag. 328. In Liturgia sancti Marci cura Guillelmi Cardinalis Sirleti ex veterrimo codice Rossanensi eruta & Parisiensibus typis expressa A. D. 1583. hæc verba exhibentur pag. 48. *quæ* TUA *sunt*, DE TUIS *bonis hæc proposuimus coram te*. Eadem ferme supersunt in sancti Basilii utraque Missa, Græcorum in Euchologio Jacobi Goari pag. 168. & Coptitarum apud Eusebium Renaudotium in Liturgiis Orientalibus tomo I. pag. 15. & 68. in quibus hæc prostant: TUA . EX . TUIS, *tibi offerimus*: vel *offerimus tibi hæc* DONA . EX . BONIS . TUIS, quod perinde est. Nec tacendus contextus Arabicus

la-

CAP. XVI latine factus a Victorio Scialachio Maronita e Libano, apud quem pag. 19. editionis Augustanæ hæc habentur : *offerimus tibi has* TUAS OBLATIONES *ex eo, quod* TUUM *est* . Gregorius Nazianzenus item Arabicus, eodem interprete, ita habet : *offerimus tibi hæc* SACRIFICIA TUA *ex iis, quæ* TUA *sunt* . Consonat Johannes Chrysostomus, cujus Missa apud Goarum pag. 77. hæc præfert : TUA *ex* TUIS *tibi offerimus* . Eandem formulam habes in Missis Nazianzeni & Marci Evangelistæ apud Renaudotium to. I. pag. 105. & 157. His planum redditur, formulæ disciplinam Occidentalibus æque ac Orientalibus omnino unam & communem fuisse . Ex latinis eam declarat Venerabilis Hildebertus Cenomanensis antistes in versibus de Mysterio missæ, operum pag. 1145. Est locus, qui præteriri non debet:

DE DONIS, PROPRIIS*que* DATIS, *tibi munera pura,*
Munera sancta, sed & immaculata, damus:
DONA *quidem, nobis Domino data, nam quod in escam*
DONAT, *nos ipsi*, SACRIFICANDO DAMUS.

Dona sunt quæ a Deo accepimus, *data* sunt, quæ nos de ejus *donis* eidem offerimus . Literales in rebus liturgicis explicationes mysticis sunt præferendæ : quod in Elogio historico summi viri Cardinalis Thomasii alibi dictum. Ab Onuphrio Panvinio in Explicatione mysteriorum Missæ in MS. codice Vaticano 4973. fol. 183. 2. locus sic illustratur : HÆC DONA . *Ante consecrationem plura sunt* ; *post consecrationem unum & idem*. *Non enim aliud sub illa panis & vini specie* : *ne-*

neque aliud ſub ſpecie panis, aliud ſub ſpecie vini; ſed idem penitus ſub utralibet continetur. Hæc autem verborum inculcatio ad affectus vim inculcandam pertinet. Vocantur autem quæ ad altare offeruntur & DONA *&* MUNERA. *Paulus ad Ebræos* V. 1. *de pontifice loquens: ut offerat, inquit,* DONA *&* SACRIFICIA *pro peccatis. Chriſtus ipſe in Evangelio Matthæi* V. 24. *ſi offers* MUNUS *tuum ad altare. Et in Geneſi* IV. 23. *reſpexit Dominus ad Abel & ad* MUNERA *ejus*. Hæc Panvinius. De crucis ſignis, quæ a ſacerdote ſuper iiſdem *donis* ac *datis*, in Chriſti corpus & ſanguinem verſis, fiunt, conſulendus Claudius de Vert in Explicatione Cæremoniarum Eccleſiæ to. 1. cap. III. pag. 187. & 190. edit. II. Hildeberti pura & ſimplex interpretatio me retrahit, ne in ejus operum albo cenſeri poſſe arbitrer *Expoſitionem Miſſæ*, quam ex conjectura eidem adſcripſit auctor poſtremæ editionis Antonius Beaugendre. Scriptor enim opuſculi totus eſt in myſticis originibus congerendis, ab ingenio Hildeberti alienis, etiam pag. 1122. ubi locum ſuperius adductum aliter ac genuinus Hildebertus explicare conatur. Hactenus dicta mirifice illuſtrabuntur, ſi ex libro Pontificali pulcherrimum locum adduxero, dignum certe qui huc adducatur. Eſt in Leone III. pag. 212. ubi egregia, ab eodem pontifice in Baſilicam Ravennatem sancti Apollinaris collata beneficia, recenſentur: *ſuper altare vero ipſius ſacræ baſilicæ ob honorem omnipotentis Dei, & beati Petri Apoſtoli;* DE HUJUS DONIS *ac* DATIS *fecit veſtem ſericam roſatam habentem in medio crucem de chryſoclavo cum orbiculis*. Verba indicant, Leonem non de

CAP. XVI

ſuo

CAP. XVII suo, sed de *oblationibus* & eleemosynis, Vaticanæ principis Apostolorum basilicæ per Christianos *datis*, ea, quæ præmittuntur, in æde sancti Apollinaris fieri jussisse. *Dandi* formula habet hic suam venerem. Ex veterum latinitate manavit, apud quos res votivæ *Deo dari* dicebantur. Post Gruterum pag. IV. 12. unum & alterum exemplum profert Tomasinus in opere de Donariis cap. I. in fine. Formulam *de donis Dei* a piis Christianis usque ad sæculum XII. custoditam nuper didicimus ex Johannis Friderici Schannati Vindemiis literariis pag. 65. §. XXII. ubi in donatione cœnobio sancti Stephani Herbipolensis facta A. D. 1107. hæc offendimus: *Ego Egispertus & uxor mea Mathildis modicam pridem* OBLATIONEM DE DONIS DOMINI *ad altare sancti Petri Apostoli retulimus*.

XVII
Orbiculi votivi, thoraces etiam dicti, alias *clypei*.

ORbiculorum mentio in fine capitis VI. injecta me monet, ut fidem liberem, quam oppigneraveram, de iis infra me acturum pollicitus. Erant *orbiculi* scuta rotunda, seu mavis *clypei*, quibus sacræ imagines atque historiæ continebantur. Nicolaus Alemannus in Dissertatione de Parietinis Lateranensibus cap. IX. pag. 68. lapidem anaglyphum dedit ex Ticinensi basilica sancti Michaelis, ubi Christus Dominus in *orbiculo* exstat medius inter sanctos Apostolos Petrum & Paulum. Titulus sancti Petri ad Vincula marmoream tabulam servat cum epigraphe insigni, a viris doctissimis memorata. Eam adducunt purpurati viri Baronius A. D. 531. §. VIII. & Norisius in Historia Pelagiana lib. II. cap. XXIII. in fine, non tamen

men per omnia accurate descriptam. Adduxit etiam Holstenius in notis ad Collectionem Romanam, & ex eo Petrus Relandus in Fastis pag. 709. Pagius quoque A. D. 531. §. v. Nonnihil accuratior habetur in Propyleo Bollandiano pag. 78. Nos primum ex ipso marmore albo fidelissime exceptam hic damus. Est parieti sinistro affixus lapis sub organis contra mausoleum Julii II. Pont. Max. Consulatus ei subjectus minutioribus literis, quam reliquus contextus repræsentatur, ut in alia inscriptione hac vetustiore apud Mabillonium in Supplemento diplomatico pag. 114. & Bonarotium in Observationibus sacris pag. xvi. CAP. XVII

✠ SALBOPAPA·N·IOHANNECOGNOMEN
TOMERCVRIOEXSCEECCL·ROM·PRESBYTE
RISORDINATOEXTIT·SCICLEMENTISADGLO
RIAMPONTIFICALEMPROMOTOBEATOPETRO
AP·PATRONOSVOAVINCL·SEIVSSEVERVS·PB·ERT
ETIT·PC·LAMPADIETORESTIS·VV·CC·VRBI+CLVSCEDRI NVSEST

Notæ chronologicæ congruunt A. D. 532. quo Johannes II. Pont. Max. Bonifacio II. successor est datus. *Urbiclum* recte *Orbiculum* explicat Daniel Papebrochius; sed vir doctus *mensam* ea voce denotari male ominatur. *Clypeum* votivum *cedrinum* denotat, quem Severus Tituli beati Petri

 a vin-

CAP. XVII a vinculis presbyter patrono ſuo munus offert cum ejuſdem Apoſtoli effigie, ſeu *thorace*. Siquidem *thorax* pro *clypeo*, ſive *orbiculo*, ſumitur a noſtrate Rufino in Hiſtoria eccleſiaſtica libro XI. cap. XXIX. ubi THORACES *Serapidis* memorat, *qui* (Alexandriæ) *per ſingulas quaſque domos in parietibus, in ingreſſibus, in poſtibus etiam ac feneſtris erant*. Locum Rufini perpendit Joſephus Scaliger in Animadverſionibus Euſebianis ad annum Abrahami 2286. Protomas Serapidis (Italice *buſti*) Rufinus *thoraces* dixit. *Clypei* tamen imaginibus inſtructi ſuſpendebantur, & detrahi poterant; ſed *thoraces* atque *orbiculi*, de quibus loquimur, in rem aliam, puta parietes, etiam infixi. Salmaſius ad Vopiſcum in Probo cap. XXIII. *ſacros vultus in thoracibus* pictos aut cælatos adnotavit. Trebellius in Claudio cap. II. auctor eſt, *clypeum aureum, Senatus totius judicio, in Romana curia collocatum, ut etiam nunc videtur. Expreſſa* THORACE *vultus ejus imago*; ideſt in ipſo *thorace*, ſeu *clypeo* aut *orbiculo expreſſa* fuit *Claudii imago*, protome dicta. Neque enim locus per ſe clarus, Scaligero & Salmaſio erat ſollicitandus. Martialis quoque initio libri VIII. Minervæ clypeum, *thoraca* appellavit. Clypei habentes imagines Deorum & Cæſarum ex auro & argento pectore tenus in ſignis militaribus cohortium ſuſpenſi præferebantur: quos in veterum nummis cuſos paſsim adſpicimus. Adi Ezechielem Spanhemium tomo II. magni operis pag. 231. & 237. Hujuſmodi *orbiculos* in muſivis Ciampinianis reperies. Erant etiam *orbiculi* coloribus fucati & acu picti, ſive arte *plumaria* contexti, de qua Bernardinus Baldus

dus in Lexico Vitruviano, & Cangius in Glossario. Iidem orbiculi cœlitum imaginibus destinati, præsertim in monumentis Christianis, passim occurrunt: quod patet ex limbo æreo, ad sanctum Disibodum attinente apud Bollandianos hagiologos tomo II. Julii pag. 587. In medio altaris Langobardici, a me superius memorati, exstat *orbiculus* cum imagine servatoris Christi Domini. In vestibulo ipso Observationum cl. Bonarotii ad sacra vitra exstat sarcophagus Christianus cum *orbiculo* medio viri & mulieris, quorum corpora subtus clausa fuerunt. *Orbiculi* historiis quoque in sacras vestes inserendis variabantur. Anastasius enim pag. 185. ait, Leonem III. pontificem vovisse in Titulo sancti Pauli *vestem in* ORBICULIS *chrysoclabis, habentem historias Annunciationis & sanctorum Joachim & Annæ*. Infra pag. 191. memorat *cruces de chrysoclavo cum* ORBICULIS, ab eodem pontifice factas in basilica sancti Petri. Pag. 208. eum obtulisse ait *tabulas, seu* (pro &) ORBICULOS *de chrysoclavo, diversis depictos historiis*. Rursus pag. 209. idem pontifex in basilica Liberiana curasse dicitur *vestem albam holosericam rosatam, ornatam in circuitu de chrysoclavo, & in medio habentem crucem cum* ORBICULIS *de chrysoclavo*. Mox pag. 210. in diaconia Apostolorum *Via lata* ORBICULOS *de chrysoclavo cum periclysi de tyrio*. Leo IV. pag. 285. in circuitu altaris sancti Petri fecit *cruces & gammadias de chrysoclavo cum* ORBICULIS, *in quibus sunt imagines Apostolorum*. Ad hæc pag. 291. in eadem ecclesia fecit *vestes sericas duas, ex quibus una habet in medio tabulas de chrysoclavo, & alia habet in medio cruces &* ORBICU-

CAP. XVI

CAP. XVII CULOS *quatuor cum gammadiis*. Infra demum: *super ipsum altare fecit vestem auro textam, candidis per totum margaritis fulgentem, & in dextera, laevaque tabulas gemmatas habentem cum aureis per circuitum* ORBICULIS, *quibus insigne ipsius praesulis est nomen descriptum*. Sanctus Aldhelmus, alias Althelmus, Schireburnensis in Anglia apud occidentales Saxones saeculo VII. episcopus in libro de Laudibus virginitatis cap. XV. pag. 305. editionis novae Henrici Whartoni morem suae aetatis in hujusmodi orbiculatis vestibus contexendis sugillat, neque ullo pacto in Virginibus probat: *cortinarum*, inquit, *sive stragularum texturae non pauculae purpureis, immo diversis colorum varietatibus fucatae inter densa filorum stamina ultro citroque decurrant*, & ARTE PLUMARIA *omne* TEXTRINUM *opus diversis* IMAGINUM THORACICULIS *percurnent*. Ravennae adhuc lacinias sacrae vestis seu casulae superesse in coenobio Classensi nuper didicimus, *orbiculis* seu *thoracibus* imaginum episcoporum distinctas: quas, me flagitante, delineandas curavit praeclarus Abbas olim Classensis Petrus Cannetus. Earum meminit Hieronymus Rubeus in Indice Historiarum Ravennatium v. *diptycha*, & ex eo Cangius in Glossario. Ex locis jam allatis patet, *orbiculos* cum *tabulis quadratis*, per similitudinem ita dictis, non debere confundi, ut sane confudit Octavius Ferrarius, cetera perspicax, & bene de re vestiaria meritus, in Analectis cap. XXIX. nimirum Alberto Rubenio contradicturus, qui Libro I. de Re vestiaria cap. XXIV. *orbiculos*, de quibus loquimur, a *tabulis* ita dictis contra Claudium Salma-

masium recte distinxerat. Has *tabulas* seu *clavos latos*, a Plinio lib. XXXV. cap. IX. *palliorum tesseras* dici, notat Rubenius, cap. X. Ad Plinii locum ornandum plura congessit Carolus Datus in Vitis Pictorum veterum pag. 23. cui jungas velim Josephum Mariam Suaresium in Commentatiuncula de *Vestibus literatis*, & Johannem Fridericum Gronovium, a Dato congesta probantem, in Notis ad aliquot libros Plinii post tomum III. editionis Leydensis apud Hackios anni 1668. pag. 833. 834. Ferrarii in Rubenium ærugo panditur ab ejus olim amico Johanne Georgio Grævio in præfatione ad tomum V. Thesauri Antiquitatum Romanarum. CAP. XVIII

XVIII
Alia formula *Disci* Perusini, *utere felix*.

ALia *Disci* Albani formula hæc est: UTERE. FELIX. Elegans vero est, & veteribus frequens, hoc sonans: *in utilitatem tuam, felix, hunc discum verte*. Itaque *Discus* non ad ornatum & pompam, sed ad *usum* in sacro ministerio oblatus. Pereximius Senator & amicus noster Bonarotius nummis Carpineis jamdudum admiscuit pateram æneam, ab se in præfatione eleganter pro more descriptam atque explicatam pag. XVII. XVIII. & XIX. in qua est formula UTERE. FELIX. Idem scriptor, antiquitati explicandæ natus, atque opido sagax, pridem in Observationibus sacris pag. 208. ter quoque hanc formulam protulit ex Fibula aurea, gemmisque anularibus, ubi lectum integris vocibus UTERE. FELIX, & compendiariis UT. FX. Eam a Tiberio Constantino Augusto, Justini junioris successore usurpatam auctor est sanctus Gregorius Turonensis in Historia Francorum

CAP. XVII rum lib. VI. cap. XXX. Tiberius enim pridie, quam moreretur, data in uxorem filia Constantina Mauricio, his eum verbis *Imperatorem* inauguravit: *sit tibi Imperium meum cum hac puella*, UTERE EO. FELIX, hoc est *Imperio*. Quispiam codex habet *ea*, non *eo*, quasi ad *puellam*, non ad *Imperium* verba Constantini referrentur. Sed vulgata lectio tangi non debet, quam retinet quoque nova editio clari nominis viri atque olim amici mei, Theoderici Ruinarti. *Imperium* enim in recto est, quo Mauricius a Tiberio *felix uti*, fausto omine prænunciatur. Siquidem formula est omen felicitatis, re utenti. Id penitus firmat Paulus Diaconus Aquilejensis in libro III. de Gestis Langobardorum cap. XV. Ait enim, a Tiberio Mauricium electum, cui ornatam filiam suam regalibus ornamentis tradidit, dicens: *sit tibi Imperium meum cum hac puella concessum*, UTERE. EO FELIX, *memor semper, ut æquitate & justitia delecteris*. Alia formula sponsalibus acclamabatur, nimirum FELICITER, ex Francisco Bernardino Ferrario in opere a me sæpe laudato de Veterum acclamationibus & plausu libro VI. cap. XIII. Eâdem formula aliis quoque acclamatum, ex Phædro lib. V. Fab. I. *v.* 5. Sed rei, quam tractamus, in bono lumine collocandæ alius locus Pauli Diaconi aptissimus est. Utramque enim *Disci Albani* formulam refert, priorem quidem DE. DONIS DEI aliis verbis, metri lege ita jubente; posteriorem UTERE. FELIX iisdem omnino verbis. Paulus igitur postquam Caroli Magni imperio obsecuturus Homilias per anni circulum in Ecclesia legendas in unum corpus digessisset, codici,

dici, summi Principis manibus terendo, pro epistola nuncupatoria carmen adonium præposuit, Boethium in eo fortasse imitatus. *Bipedale* appellat sanctus Columbanus, cujus pervenustum ejusmodi carmen legitur in Sylloge Epistolarum Hibernicarum Jacobi Usserii §. VI. Pauli totum damus ex editione Coloniensi apud Maternum Cholinum A. D. 1557. in folio: quam postea ibidem iteravit Laurentius Surius A. D. 1576. CAP. XVIII

Paulus Diaconus.

UTERE . FELIX
MUNERE . CHRISTI
Pluribus annis
Luxque decusque,
Magne tuorum
Carole Princeps,
Atque togate
Arbiter Orbis,
Dardanidæque
Gloria gentis.

Paulus majores Caroli Magni a Trojanis credi ortos tradiderat quoque in libello de Episcopis Metensibus. *Anchisus* Caroli abavus, sancto Arnulfo natus, ex *Ansegiso* corruptus, quasi ab *Anchise* Trojano sic dictus, id persuaserat. Ad hæc *Priamus* Rex Francorum in Fastis Prosperi: quem licet vir, linguarum & rerum peritia insignis, Abbas Ludovicus du Four de Longuerue in Annalibus Merovingicis, nondum publici juris factis, prorsus exploserit, eum tamen ex *Pharamundo*

 quo-

CAP. XVIII quodam seniore in *Pharamum* contracto, derivavit Godefridus Guillelmus Leibnitius in Disquisitione de Origine Francorum. Hujusmodi propriorum nominum contractiones, antiquis etiam usitatas, animadvertit Stephanus Lemonius ad Varia sacra to. II. pag. 774. Pauli *Homiliarium* ante omnes vulgaverat Spiræ Petrus Drack A. D. 1482. in forma folii; sed Patrum ipso Paulo juniorum Homiliis interpolatum. De hoc vide Carolum Cointium in Annalibus Ecclesiasticis Francorum tomo VI. A. D. 797. §. XXXVIII. & Mabillonium in suis tomo II. lib. XXVI. §. LXII. pag. 328. Johannes Volricus Surgant rector ecclesiæ sancti Theodori Basileensis ex codice patriæ bibliothecæ novam Homiliarii editionem undecim annos post priorem illam Spirensem adornavit Basileæ apud Nicolaum Kessler A. D. 1493. in folio. Hanc postea denuo ibidem recudit Jacobus Pforczen A. D. 1505. tomis duobus, volumine uno in folio minori. In his editionibus interpolatis desunt versus Pauli Diaconi, a me adducti. Vetus apographum sincerum & purum, in binos magnæ molis codices digestum, Mabillonius contrectavit apud Augienses cœnobitas in lacu Potamico; quot nimirum codices fuisse tradiderat auctor Vitæ sancti Ansegisi Abbatis Fontanellensis in Actis Sanctorum Ordinis sancti Benedicti sæculo IV. Parte I. pag. 634. §. 8. & Sigebertus in Catalogo cap. LXXXI. Atque hæc obiter dicta sint. Idem Mabillonius, cujus nomen optimum, deque literis egregie meritum, non cessabit unquam laudari, quandiu studia Christianæ antiquitatis suos habebunt peritos & probos æstimatores, excutiens

tiens veteres chartas bibliothecæ sancti Galli apud Helvetios, reperit *Juliani Toletani Prognosticon futuri sæculi*, his versibus prænotatum in Analectis to. IV. pag. 634. CAP. XIX

UTERE FELICITER, *Spassande papa*,
Jugiter per sæcula longa.

Subinde vir doctissimus quum *Spassandum* quendam initio sæculi x. Abbatem Pinensem in Gallœcia offendisset, huic, postmodum alicubi *episcopo*, oblatum codicem Sangallensem suspicatus est in Annalibus tomo III. pag. 326. At *Spassandus* ille quæri non debuit extra ævum *Juliani*. Sedit Episcopus *Complutensis*, cumque eodem *Juliano*, suo metropolita, interfuit Concilio Toletano XV. A.D. 688. & quinquennio serius subscripsit Concilio Toletano XVI. apud claræ memoriæ Cardinalem Josephum Aguirrium in Conciliis Hispaniæ to. II. pag. 728. & 747. *Julianus* ergo suum *Prognosticon* in nomine *Spassandi papæ* (sive *episcopi*) *Complutensis*, apparere voluit, formulam UTERE FELICITER pro FELIX, ob legem carminis, usurpare compulsus. Rei *usus* non frustra in sacris donariis toties inculcatur, quod nimirum *usus* tantum Ecclesiæ ministris; summum jus & imperium uni Deo & Sanctis ejus offerentium religio contraderet.

XIX
Discus Perusinus ad quem usum oblatus in æde sacra?

QUum *Discus Albanus* in æde sacra non ad ociosum ornatum, sed ad *usum* oblatus fuerit, jam superest, ut quanam in re mysta FELIX, & CUM GAUDIO, illo uti debuerit,

CAP. XIX rit, a nobis investigetur. Rem aperiet, si bene auguror, provinciæ nostræ Aquilejensis celeberrimus presbyter, & dein Pictavorum in Gallia Aquitanica episcopus, Venantius Fortunatus. *Eulogia* (latine *benedictio*) apud scriptores sacros notior est, quam, ut meis verbis explicari egeat. Sirmondus in Disquisitione de Azymo cap. VI. *triplicem* apud Christianos vocabuli notionem promit. At vero Edmundus Martenius in Commentario ad Regulam sancti Benedicti cap. LIV. *novem* sacras vocis significationes adducit. Generatim *Eulogia* est munus ex caritate datum; sed passim donati eo vocabulo *panes oblati* in ecclesia, ex quibus pars aliqua ad Christi corpus conficiendum seligeretur. Hæ vero *Eulogiæ* post peractam liturgiam, a sacerdote cunctis præsentibus viritim paullo ante dimissionem, publice distribuebantur. Erant etiam *Eulogiæ* privatæ sive panes, sive bellaria, & alii cibi, obsonia, & quodvis fructuum genus, cui sacerdos bene precatus antea fuisset. Has episcopi, presbyteri, abbates, abbatissæ, ultro citroque dabant, accipiebantque. De utrisque post Baronium A. D. 313. §. LII. & LVI. & Bonam in Rebus liturgicis lib. I. cap. XXIII. Menardum quoque ad Concordiam Regularum cap. LXI. pag. 875. unum pro omnibus uberrimo eruditionis apparatu differentem indicare sufficiat Cangium in Glossario. Non enim est volupe jam pridem ab aliis observata & congesta, illaudatis auctoribus, suffurari, ut alienis exuviis læti, crambem repetitam exhibeamus. Graculi ab omni pudore imparati, qui hoc agant, non desunt, immemores moniti Pliniani in præfatione Historiæ natu-

tu-

turalis, *obnoxii profecto animi & infelicis ingenii esse, deprehendi in furto malle, quam mutuum reddere*. De *Eulogiis*, Christianisque *oblationibus* speciatim se acturum spoponderat Valerius Chimentellius in opere de *re donatica*, cujus synopsim subjecit *Marmori Pisano de honore Bisellii*. Eum vide pag. 238. Tomasino autem cap. XLIII. de Donariis spes fuit, Franciscum Bernardinum Ferrarium, & Leonem Allatium, nobile par literatorum, Christiana Latii & Græciæ donaria commentariis illustraturos: dignum sane horum eruditione argumentum, a neutro nihilominus pertractatum. Jam patet usus ecclesiasticus *Gabatæ Albanæ*, recipiendis nimirum *Eulogiis* destinatæ. Id extra omnem dubitationis aleam ponit Venantius Fortunatus, qui & *Gabatam* (sive *Gavatam*, quod idem est) *argenteam*, nostræ persimilem, verbis in *orbiculo* ornatam, describit, & *Eulogias in Gabata argentea* ad se dono missas, geminato epigrammate celebrat, utroque in rem nostram huc transferendo. Prius est libro VII. 24. CAP. XIX

Qui LEGIS *in pulchro* CIRCUMDATA VERBA *metallo*,
Si venias purus, hoc imitaris opus;
Nam velut argentum calida fornace probatur,
Sic se purgato pectore prodit homo.

Alterum est libro XI. 10. ad Agnetem antistitam pro *Eulogiis* ex sanctæ Radegundis, olim Reginæ Francorum, parthenone ad Venantium transmissis:

Multiplices epulæ concurrunt undique fusæ,
Quid prius excipiam, me bonus error habet.

Car-

CAP. XX *Carnea dona tumens* ARGENTEA CAVATA *perfert*,
Quo nimium pingui jure natabat holus.

XX
Vasa aurea & argentea a principibus viris oblata in ædibus sacris.

CEterum *vasa aurea* & *argentea* Deo, Sanctisque offerentes, peculiari id cæremonia peregisse, ex monumentis ecclesiasticis constat. De aliis *oblationibus* & *donariis* idem plane dicendum. Gregorius Nazianzenus in Orat. xx. de laudibus sancti Basilii Magni §. 77. to. I. operum pag. 351. editionis Morellianæ anni 1630. narrat, Valentem Augustum Deo dicatam ædem catholicorum ingressum, *dona*, *quæ ipsemet fecerat*, ὧ αὐτουργὸς ἦν in sacram mensam inferre voluisse: quæ tamen, ab hæretico oblata, nemo acceptavit. Theodoritus libro IV. Hist. Eccl. cap. XIX. hæc *dona* generatim memorat; sed quid essent, nequaquam exponit. Mabillonius in Commentario ad Ordinem Romanum pag. XLV. *panem oblatum* existimat. Quid, si *panis* in *vase aureo* per Valentem *oblatus*? Munus Imperatore dignum, nec absurdum fuisset. Nicetas Serronius in scholiis to. II. Operum Nazianzeni pag. 781. §. 77. *donum* Valentis *vasa aurea*, quæ ipsemet Imperator fecisset, interpretatur. Hoc tamen Godefrido Hermanno in Vita Basilii lib. v. cap. III. & Sebastiano Tillemontio in Commentariis de Historia Ecclesiastica to. IX. pag. 160. editionis I. vero simile nequaquam videtur. Atqui hoc nihil probat. Multa enim vera sunt, quæ verosimilia non sunt: neque alias unquam dedecuit summates, Augustosque ipsos interdum nobilioribus mechanicis artibus operam dare, seque in iis exercere. Neronem *pingendi*, *fingendique maxime*, *non mediocre studium* habuisse,

se, testis est Suetonius in Vita cap. LIII. Hadrianus, *pictor, fictorque ex ære & marmore* dicitur a Paulo Diacono in Historia miscella lib. x. pag. 265. edit. Canisianæ, utique ex vetustioribus testimoniis. Etenim a Spartiano *picturæ peritissimus* dicitur cap. XIV. & a Victore Schotti cap. XXVIII. *pictor, fictor ex ære vel marmore proxime Polycletos & Euphranoras*. Capitolinus Marcum ait cap. IV. *operam pingendo* dedisse? Quid? quod ab Ammiano libro XXX. cap. IX. Valentinianus I. *Valentis* hujus, de quo loquimur, frater, *venuste pingens & fingens, & novorum inventor armorum*, vocatur, ne a vero abludere arbitremur, *Valentem* quoque ipsum, Valentiniani germanum, *sua manu vasa aurea* finxisse: quod ex Nazianzeno Serronius exposuit. Deinceps Catalogo mechanicorum artificum Francisci Junii Valens merito adjungi poterit. Ejusmodi porro anathemata a principibus viris Deo & Sanctis offerri consuevisse, exemplis aliunde petitis mox confirmabo. Hi sacræ liturgiæ aderant in loco, quod *Senatorium* dicebatur, *infra presbyterii cancellos* in parte australi, adnotante Mabillonio in Commentario pag. XXII. & XLIV. Confer Cangium ad Paulum Silentiarium pag. 554. 560. & in Constantinopoli Christiana libro III. cap. XLIX. CAP. XXI.

XXI
Ritus vasa aurea & argentea Deo offerendi illustratur.

Musiva opera, sub fornice aræ maximæ Ecclesiæ Ravennatis sancti Vitalis exstantia primus edidit Hieronymus Rubeus in patria Historia pag. 897. deinde Nicolaus Alemannus in notis ad Procopii Historiam arcanam cap. XLV. & ex eo Octavius Ferrarius in Analectis de re vestiaria

CAP. XXI ſtiaria cap. XVIII. Mox Cangius in Hiſtoria Byzantina pag. 97. & rurſus demum ex archetypis Johannes Ciampinus to. II. cap. IX. tabula XXII. In his ritus ſacer, quo *Juſtinianus* Auguſtus *vaſa aurea* obtulit in eadem Eccleſia, repræſentatur. Ibi enim *Maximianus* Archiepiſcopus, clero præeunte, Imperatorem ad gradus baſilicæ ab ſe exceptum, *vaſque aureum* manu geſtantem, palatinæ cuſtodiæ ſpathariis ſtipatum ad ædem ſacram introducit. In alia vermiculati operis parte viſitur *Theodora* Juſtiniani uxor in *Atrio*, quod *Area*, *impluvium*, *triporticus*, *quadriporticus*, *paradiſus*, & *narthex* alias dictum, ubi eſt *fons*, quem *cantharum*, *phialam* & *nymphæum* appellaverunt. Hæc accurate pertractant Heribertus Roſweydus in notis ad Paulinum Nolanum pag. 814. editionis Plantinianæ, & Cangius in Conſtantinopoli Chriſtiana libro III. cap. XXI. & XXII. inque Commentario ad Paulum Silentiarium pag. 534. 536. 538. ubi ſanctæ Sophiæ, ceterarumque ædium ſacrarum partes uberrimo reconditæ eruditionis apparatu deſcribit. Auguſta ipſa *vas aureum* pariter manu geſtat, eamdemque Cæſarei gynecæi matronæ per narthecem in ſacram ædem ingredientem comitantur: cujus *velum* Auguſtalis miniſter extollit. *Vaſa* hæc non fuiſſe vacua, ſed panem, de more offerendum, continuiſſe arbitror. Panis enim & vinum in uſum incruenti ſacrificii offerebatur. Etiam Carolus Magnus, ab Leone III. Pontifice jam *Auguſtus* dictus & coronatus, in *confeſſione* Beati Petri obtulit *diverſa* VASA *ex auro puriſſimo in* MINISTERIO *ipſius* MENSAE, inquit auctor vetus in libro Pontificali pag. 184.

Ce-

Ceteri non in *vasis*, sed in *candidis fanonibus*, quæ erant mundissima linteamina, panem offerebant. *Fanonis* triplicem significationem Mabillonius distinguit in Vita sanctæ Wiboradæ Sæculo V. Benedictino pag. 51. Primo enim sumitur pro quavis *mappula*. Secundo pro vestis sacræ parte illa, quam *manipulum* vocant. Tertio pro *corporali*. Nos de *mappula* loquimur, quam *linteum oblatitium* etiam dixerunt. Hujus generis fuisse oportet *fanones* XX. quos Theobaldus Abbas fecit in ecclesia sancti Silvestri, ex lapide inscripto A. D. 1060. apud Johannem Jacchettum in Historia ejusdem sacræ ædis cap. VII. pag. 45. Si vacat, consule virum pium & eruditum Edmundum Martenium in Antiquis Ecclesiæ ritibus libro I. parte I. cap. IV. artic. VI. pag. 378. Interim audi Honorium in Gemma animæ libro I. cap. XXVII. *quidam de populo* AURUM, *quidam* ARGENTUM, *quidam de altera substantia* SACRIFICANT. Sic pariter *Discus Albanus* sacrificatus est. *Oblatio* enim *sacrificium* dicebatur. Dixit quoque Cyprianus in libro de Opere & eleemosyna §. XI. *quæ in dominicum* (hoc est in sacram ædem) *sine* SACRIFICIO *venis*; *quæ partem de* SACRIFICIO, *quod pauper obtulit*, *sumis*? In Liturgia sancti Cyrilli Alexandrini, quam Victorius Scialachius ex Arabia in Latium transtulit, hæc leguntur pag. 63. editionis Augustanæ: *orate pro iis, qui procurant & suppeditant* OBLATIONES & SACRIFICIA, *vinum*, *oleum*, *thus*, & VASA *altaris*. Quid rei nostræ adcommodatius? Est Apostolica & nascentis ecclesiæ primæva phrasis. Munus enim, quod Deo offerebatur, duo significasse adnotat Hugo Gro-

CAP. XXI

CAP. XXII tius ad Matthæum V. 23. & XXII. 16. Primo *donum*, quod *altari* ſuperponebatur, *ſacrificii voluntarii* nomine expreſſum. Secundo *pecuniam in gazophylacium* miſſam. Utrumque ſic Dei proprium cenſebatur, ut ſiquis per utrumvis juraſſet, per Deum ipſum juraſſe crederetur. Vide eumdem Grotium ad Epiſtolam Jacobi V. 12. Quum Theodoſius Magnus ob ſublatum Eugenium Tyrannum *oblationes* Deo fieri juſſiſſet, sanctus Ambroſius de Auguſtali epiſtola id jubente hæc ad eum reſcripſit epiſtola LXI. claſſe I. tomo II. operum edit. novæ pag. 1017. §. 5. *epiſtolam Pietatis tuæ mecum ad* ALTARE *detuli. Ipſam* ALTARI *impoſui; ipſam geſtavi manu, quum offerrem ſacrificium, ut fides tua in mea voce loqueretur, & apices Auguſti, ſacerdotalis* OBLATIONIS *munere fungerentur*. Ambroſius Theodoſianam epiſtolam Deo *obtulit ſacrificium*. Quod enim *defertur ad altare*, quod *altari imponitur*, & *ſacerdotalis oblationis munere fungitur*, Deo *ſacrificium* eſt. Verba ſunt divino quodam ſpiritu plena, tantoque præſule digna.

XXII.
Ritus offerendi literas donationum teſtes ſuper altare.

FLorente pietate Chriſtiana maxime viguit apud majores noſtros mos, religionis plenus, minimeque fucatus, quo res ſuas Deo ſacrificantes, ipſas donationum teſtes literas manu ſua Deo offerentes, deponebant ſuper altare, in quo VOTA *populi & membra Chriſti* portari ait Optatus initio libri VI. de Schiſmate Donatiſtarum; quodque ab eodem ſancto viro *ſedes & corporis, & ſanguinis Chriſti* appellatur. Morem hunc venerabilem chartas rerum teſtes Deo in *menſa*

ſa ſancta, quam etiam *propitiatorium* dixerunt, CAP. XXII
offerendi, ſervatum videmus in Regula Occidentalium monachorum Patriarchæ Benedicti cap. LVIII. ubi tiro *chartam*, qua in cœnobium petit admitti, manu ſua *ſuper altare* ponere jubetur: ad quem locum vide Martenii Commentarium pag. 776. Poſtmodum ſacer hic ritus in alios manavit. Exſtat enim in vetuſtiſſimis Agaunenſium Regulis cap. I. & Magiſtri cap. LXXXIX. in Codice Regularum, cujus editione Lucas Holſtenius ſuam & alienam famam amplificavit. Ejuſdem conſuetudinis memor Gregorius Magnus libro IV. Expoſitionis in librum I. Regum cap. IV. §. 18. hæc literis conſignavit: *quod coram nobis promittunt*, DEO OFFERIMUS, *ut ipſe jam de* MANIBUS NOSTRIS TENEAT *quod exquirat*. Et mox: *quum ergo ea, quæ novitii requirunt*, DEO OFFERIMUS, *quaſi* CHIROGRAPHUM, *quod nobis faciunt, illi* DAMUS. Iiſdem pene verbis Gregorianis uſum Stephanum III. in deſignanda *oblationis charta*, ſancto Petro Apoſtolo per Pippinum Regem Francorum exhibita, & ſuper ejus altare poſita, ſtatim patebit. Decretum ponendi *ſuper altare* donationis *epiſtolam*, habes in Baluzianis Capitularibus tomo I. pag. 95. Hujus diſciplinæ, quam in Formulas ſuas retulit Marculfus libro I. cap. I. in ſacris donationibus exempla paſſim offendimus, & quædam profert Hieronymus Bignonius in notis ad Marculfum pag. 248. edit. II. Unum ex *donariis*, longe omnium magnificentiſſimum, a Carolo Magno *oblatum* non prætaribo, cujus *chartam intus ſuper corpus beati Petri* ab eo *propriis ſuis manibus poſitam* teſtatur Bibliotheca-

 rius

CAP. XXII rius in Hadriano I. pag. 157. qui ſane Pontifex hoc idem ab ipſo Carolo *præſentaliter* MANIBUS SUIS *factum*, in memoriam ei redigit epiſt. LI. pag. 114. codicis Carolini editionis Petri Lambecii. Ante Hadrianum Stephanus III. ad Pippinum, ejuſdemque filios Carolomannum, & Carolum Magnum ibidem hæc ſcripſerat epiſt. IX. pag. 37. CHIROGRAPHUM, *veſtram donationem, princeps Apoſtolorum firmiter* TENET. Ideo Hadrianus epiſt. XC. pag. 177. prope finem illud poſt Pippini obitum a Carolo ſibi iterum factum, confirmatumque, vocat *ſacram oblationem*, quam antea epiſt. LXXXV. pag. 166. HOLOCAUSTUM *beato Petro oblatum* vocaverat; ne quis jam habeat, unde procax neget, *ſacrificium* fuiſſe quod magiſtri totius Eccleſiæ ſummi Pontifices *ſacram oblationem*, & *holocauſtum* Deo factum dixerunt. His jungendus rerum Liturgicarum præclarus interpres Cardinalis Bona lib. II. cap. VIII. Eandem Pippinianam & Carolinam *oblationem* in magnis & celeberrimis eccleſiæ conventibus memoratam reperio. In Actione IV. Concilii II. Trecenſis, A. D. 878. coram Johanne VIII. Pont. Max. celebrati, lecta fuerunt *diplomata* & *ſacramenta* oblationum, ab iiſdem piiſſimis Regibus Deo factarum: *deinde* PROMISSIO *Regum lecta eſt : &* SACRAMENTA, *quæ Pippinus & Carolus* OBTULERUNT *beato Petro Apoſtolo*, LECTA *ſunt*. Hoc Concilium ſpeciatim coactum contra Spoletanos Duces, rerum ſancti Petri invaſores, alioſque bonorum eccleſiæ prædones. Exſtat pariter Concilii Lateranenſis anni 1122. ſub Caliſto II. Pontifice canon XXII. contra intruſos Archiepiſcopos Ravennates, qui in Exar-

Exarchatum invaſerant. Ejus canonis laciniam Urbano II. falſo adſcriptam Gratianus refert XII. Q. II. C. XXXVII. *Alienationes*. Evolve Concilia Labbei to. IX. pag. 308. D. & tomo X. pag. 900. Quid in Concilio I. Lugdunenſi A. D. 1245. coram Innocentio IV. & XL. epiſcopis actum ſit, alibi dixi. Vide tamen Martenii Veterum ſcriptorum ampliſſimam collectionem to. II. pag. 1224. Denique in Concilio Tridentino Legati Regis Galliarum Pippini, Caroli, & Ludovici merita in Sedem Apoſtolicam exaggeraverunt ob patrimonia sancto Petro Apoſtolo reſtituta; quippe qui ei ditionem *multo majorem, quam nunc poſſidet, munifice & tam large donarunt*; immo *reſtituerunt*. Id produnt Inſtructiones & epiſtolæ de Concilio Tridentino a Jacobo Gillotio primum vulgatæ, poſtmodum a Petro Puteano auctæ pag. 487. editionis IV. Genuinum ſenſum *reſtitutionum* S. R. E. factarum, de quibus plura alibi dixi, egregie explanat eruditus presbyter Jeſuita Lælius Biſciola Mutinenſis in Horis ſubſecivis tomo II. libro XIX. cap. XIV. CAP. XXIII

XXIII

Donationes eccleſiis factæ, ipſi Deo ſunt factæ.

QUia vero hac præſertim ætate ſe nunquam deſiderari patiuntur qui gravi in Romanam Eccleſiam malevolentia ſuffuſi, ad laureolam ſibi ſatis putant, ſi quæ a ſummis Pontificibus veniunt, petulanti ſupercilio contemnant; jam non amplius Pontifices, ſed Occidentalium Auguſtorum principem Carolum Magnum audiri poſtulo: qua in re cum iis agam liberaliſſime. Itaque donationum Eccleſiæ factarum partes iterum veritatis ſtudio ſuſcipiamus, & Carolino um-

CAP. XXIII umbone alacriter defendamus ; quandoquidem cum his larvis nobis rursus luctandum est. Ne vero eum, cujus commenta excutimus, imitari videamur, paucis hoc faciemus. Carolus ergo in Capitularibus Baluzianis tomo I. pag. 406. se scire ait, *res ecclesiæ*, *Deo esse* SACRATAS, *& ab auferentibus* SACRILEGIUM *committi*, *quod* SCRIPTURA *de ipsis rebus* DEO CORAM ALTARI, *aut* SUPRA, *data fuerit* : qua nimirum transmutationem induentes, ex non sacris in sacras evasissent. Idem maximus Imperator pag. 1002. *omnia*, inquit, *quæ Domino*, *Ecclesiæque a quibuscumque* OFFERUNTUR, *Domino* INDUBITANTER CONSECRANTUR, *& ad* JUS PERTINENT SACERDOTUM. *Et quia Christum & Ecclesiam*, *unam personam esse veraciter agnoscimus*, *quæcunque Ecclesiæ sunt*, CHRISTI *sunt*. Verba sunt, magni Caroli animo & religione dignissima. Decretum vetustius Dagobertinum, formulis Carolinis & pontificiis undequaque respondens, ponendi *super altare* chartas, donationum testes, habemus in iisdem Regum Francorum Capitularibus to. I. pag. 95. Id pro *sacrificio* majores nostri acceperunt. Anne Deum tam pio actu ludificare voluisse dicendi sunt? Quis eo temeritatis prorumpat, ut tantum nefas illis affingat? Ad veterem ritum, donationum chartas super altare imponendi, nos allusimus in carmine de Ersone Fori-Julii dynasta, qui medio seculo VIII. nostræ Abbatiæ Sextensis auctor fuit. Illud propterea huic loco inseremus :

Hic, ubi lene fluens se Reghena fundit in agros,
Bacche tibi, caros, & tibi, flava Ceres;

Quum

Quum Desiderius late dominatus in omnem
Italiam, populis regia jura daret;
Erso, vir princeps, pietate Erso inclytus heros
Se famulum vovit, Virgo Maria, tibi:
Quasque ædes struxit, Benedicti pandit alumnis,
Aris imponens grandia dona Deo.
Ad SEXTUM *lapidem Concordia surgere vidit*
Arcem sanctorum, nomen & inde loco.
Dicere non renuas qui relligionis amore
Tangeris: Ersonis molliter ossa cubent.

Jam dictis consona habet Irene Augusta in Typico cap. VII. inter Analecta Græca pag. 163. ubi vetat, sacras Virgines, quibus Regulam scribit, quidpiam ex bonis mobilibus sive immobilibus, quæ in suo parthenone, *Gratia plenæ* dicto, beatæ Virgini donum obtulerint, illinc, dæmone instigante, egressas, unquam resumere posse. Rationem addit: *quod enim semel Deo consecratum est, resumi nequit: & qui illud resumit, sacrilegus est. Quali vero pœna plectatur sacrilegus, omnes norunt, licet id nos minime dixerimus.* Typicum istud ex autographo erutum blattis & tineis eripuit, & latinum fecit celeberrimus amicus noster Bernardus a Montefalconis. Olim religio fuit in rem, tam probato & solemni ritu Deo oblatam, quicquam sibi juris servare, nisi *processionis* (nimirum omnis sacræ officiorum & mysteriorum in ecclesia celebrationis) *gratiam, quæ Christianis omnibus in commune debetur*, teste libro Diurno Romanorum Pontificum pag. 92. & 102. Hujusmodi *processionem* (sive conventum populi ingentis) *sexu ex utroque, quem capacissima*

CAP. XXIII *ma basilica* (sancti Justi Lugdunensis) *non caperet , & quamlibet cincta diffusis crypta porticibus* , lege apud Sidonium libro V. epist. XVII. Unam ergo & veram caussam habemus , cur a puris veteris ecclesiæ monumentis juris & dominii cujuscunque reservationes omnino exsulent : quæ longo postmodum intervallo a bonis viris Henricianis & Arnaldistis primum excogitatæ , emerserunt . His clarissima lux datur præcepto sancti Gelasii I. pontificis apud Gratianum XVI. Q. VII. C. XXVI. *Piæ mentis*, cujus legitimum sensum ob disciplinæ veteris ignorationem non est assecutus Johannes Strauckius in Amœnitatibus juris canonici , Jenæ editis A. D. 1718. Gelasii verba adscribam, quia maxime huc faciunt : Scripta vero sunt ad Senecionem episcopum : *piæ mentis amplectenda devotio est , qua se Julius nobis in re Juliana sui juris fundasse perhibetur ecclesiam : quam in honorem sancti Viti confessoris ejus nomine cupit consecrari . Hanc igitur , frater carissime (si ad tuam diœcesim pertinere non ambigis) ex more convenit dedicari*, COLLATA *primitus* DONATIONE SOLEMNI , *quam ministris ecclesiæ destinasse se , præfati* MUNERIS *testatur* OBLATOR , *sciturus sine dubio , præter* PROCESSIONIS *aditum , qui omni Christiano debetur* , NIHIL *ibidem se* PROPRII JURIS *habiturum* . Gelasii locum Gratianeum ex aliis ejus rescriptis , ab Holstenio editis , explanat Ludovicus Thomassinus in Vetere & nova ecclesiæ disciplina tomo II. libro I. cap. XXIX. §. VII.

Ex

CAP. XXIV

XXIV
Donationes ecclesiis factæ, *sacrificium* dictæ.

EX his pariter liquet, quam bene cum sanctioribus Musis rationem subduxerit qui post tot & tam luculentas formulas, veteri Ecclesiæ sermone prolatas, verbis ad proprium sui scribendi characterem expressis in patrimonia sancti Petri ea garrire est ausus, quæ magno studio ex ejusmodi auctoribus suppilaverat, quos socios, & consortes criminis, non patronos & defensores innocentiæ jactare debuisset. Horum enim næniis, centies jamdudum explosis, chartas implere non desinens, eo festivitatis, ne dicam amentiæ prolapsus est, ut in sacris *oblationibus* Deo factis ipse (cujus nomini parco) jus beneficiarium, quod *feudum* vocant, se tandem exspiscatum, universo orbi nunciaverit. Ab hoc uno audaciæ exemplo de ceteris sit conjectura. Mox de sapientum & proborum judicio parum sollicitus eo processit, ut *donationem* Caroli Magni *sacrificium* non fuisse palam ediceret: quod pariter ejus modestia dignissimum est. Caussam adfert, opido egregiam, propterea quod incruentum *sacrificium* corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi *verum* sit *sacrificium*. Ego addo, & vere *propitiatorium*, ubi hostia & offerens ministerio sacerdotum Christus Dominus unum sunt, ex Concilio Tridentino sess. XXII. cap. I. II. III. & canone I. Anne ergo apud Catholicos infra Eucharistiæ *sacramentum*, quod non solum est *sacramentum*, sed etiam, ut ait sanctus Thomas Parte III. Q. LXXIX. Artic. VII. *sacrificium*, & quidem longe omnium sanctissimum, & vere ac prorsus divinum, in quo cogitando totis artubus contremiscimus, aliud nul-

CAP. XXIV lum est *sacrificium* (non tamen *sacramentum*) quod quilibet etiam non sacerdos Deo offerre possit? Sed nimis hebetes nos putas, ut tua hæc dicta nobis propinari patiamur, o homo, theologiam crepans, quam Patres, interque hos Augustinus libro x. de Civitate Dei cap. VI. ipsique summi Pontifices ignoraverunt. Ignoravit etiam in hac luce literarum vir insigniter doctus, multisque de re ecclesiastica scriptis editis ubique percelebris Johannes Morinus in Historia summi imperii Ecclesiæ Romanæ pag. 635. §. v. ubi *donationem* Carolinam ab Hadriano I. Pontifice veri *holocausti* vocabulo recte designari monstravit. Quemadmodum enim *holocaustum* est *sacrificium* Deo prorsus oblatum, inque ejus honorem tam perfecte absolutum, ut nec populus, nec sacrificans quidquam inde sibi retineant; ita Reges Francorum magnam Italiæ partem Deo in honorem sancti Petri donum offerentes, nihil sibi juris in eam retinuerunt. Locus sancti Hilarii in Psalmum LXV. §. 23. pag. 181. operum editionis novæ huc referendus: HOLOCAUSTA *sunt* INTEGRA *hostiarum corpora, quæ quia* TOTA *ad ignem sacrificij deferebantur*, HOLOCAUSTA *sunt nuncupata*. Quis paullum sui compos hæc in sermone Hadriani Pontificis non statim agnoscat? Phrasis est mere liturgica. *Sacrificio* autem illi eucharistico *veri* elogium tribuit Concilium Tridentinum contra id negantes hæreticos Zwinglianos, qui *Sacramentarii* per antiphrasin vulgo dicuntur. Nec tamen dicit, aliud nullum *verum sacrificium* infra illud omnium maximum dari, ubi sit *oblatio*, quam de ratione *sacrificii* esse, ne-

nemo ambigit. At vero nullum *sacrificium* dari, quod cum illo eucharistico atque incruento conferri ullo modo possit, quis unquam ignoravit, o flos illibate criticorum, & theologorum ocelle, præ quo alii cœcutiunt? Consulendus Gentianus Hervetus pag. 110. Admonitionis ante Nicolai Cabasilæ interpretationem in divinum sacrificium inter Liturgias sanctorum Patrum Luteciæ excusas apud Guillelmum Morellium A. D. 1560. in forma folii. Pudet me tam obvia & nota sectari, ut confidentissimi hominis procacitatem refellam: quam contemsissem, si ab ecclesiæ Romanæ contumelia temperasset. Hanc ferendam minime censui. Si Hervetus non sufficit, adeundus Concilii Tridentini Historicus Sfortia Cardinalis Pallavicinus libro XVIII. cap. 1. §. 1. sed & Guillelmus Estius, spectatissimus theologus, in librum III. Sententiarum Dist. XIX. §. 5. cujus Commentariis sancti Thomæ Summa theologica pariter illustratur. Cui vero in donationibus Deo factis veri *sacrificii* & *holocausti* nomina displicent, anne sacræ *oblationis* nomen arrisurum putabimus, quo similiter usum vidimus Pontificem Hadrianum? Atqui *oblatio* ipsum *sacrificium* dicitur in Missali Mozarabum & alibi passim: quod argumentum sedulo pertractavit vir a me sæpe alias laudatus, nec satis pro merito unquam laudandus Cardinalis Thomasius in peculiari opere, nondum edito, quod inscribitur: *Breviculus aliquot monumentorum veteris moris, quo Christifideles ad sæculum usque* X. *utebantur in celebratione Missarum*. His finem imponant verba sancti Doctoris & Theologorum principis

CAP. XXIV.

CAP. XXIV. Thomæ Aquinatis 2. 2. Quæst. LXXXV. Artic. IV. in fine : quæ, ut puto, militis gloriosi & sæpe insultantis jactantiam satis compescunt : *Sacerdotes offerunt* SACRIFICIA *, quæ sunt specialiter ordinata ad cultum divinum , non solum pro se , sed etiam pro aliis . Quædam vero* SUNT ALIA SACRIFICIA *, quæ* QUILIBET *potest pro se Deo offerre* . Hæc *alia sacrificia* quascumque *oblationes* Deo factas in primis comprehendunt . Sed jam manum de tabula ; nam occasione formulæ *de donis Dei & domni Petri* , in *Disco Albano* exaratæ , hæc dicta sufficiunt .

FINIS.

IN-

INDEX
RERUM

Numeri Romani præfationem, vulgares librum indicant.

A

B

Fa-

F

G

H

Jac-

Pra-

Usse-

FINIS

PAUCULA ADDENDA

Pag. XIX. *lin.* 7. Philippos *lege* Philippus.

Pag. 12. *lin.* 14. *post* chlamyde, *adde*, retro ex lævo humero pendente.

Pag. 15. *lin.* 18. *ante*, Cædes, *hæc adde*. Inter numismata ærea maximi moduli, nuperrime ex museo olim Corrario, nunc Pisano, Venetiis edita, tabula LXXX. exstat Constantinianum unum & alterum, quorum pars aversa, ut in Disco, equitem armatum refert, hasta ferientem hominem nudum hastatum in terram collapsum. Primi epigraphe est VIRTVS. AVG. N. Alterius vero DEBELLATORI, GENT. BARB. In utroque tamen deest gladius equiti, clypeus, parazonium & chlamys militaris pediti. Ad hæc fluvius & stirps fluvialis. Hæc enim Barbarum quempiam a Constantino prostratum militem, non Maxentium in Tiberium dejectum, ut in Disco, ob oculos ponunt.

Pag. 31. *a fine lin.* 3. *ante*, Jam, *hæc adde*. Proferamus hoc loco inscriptionem cum suis nævis, nudiustertius erutam in veterrimo Titulo san-

sancti Clementis, quum illius Presbyter Cardinalis amplissimus Annibal Albanus pro sua pietate & magnificentia eandem sacram ædem interius ornandam curaret:

✣ *Hisrabeliticus* DO *offerebat populus ruri*
Alius quidem aurum, alius namque argentum,
Quidam coque aes, quidam vero pilos caprarum.
Infelix autem ego Gregorius primus PBR *almae*
Sedis Apostolicae, huiusque Tituli gerens
Curam, ac beati supremus cliens Clementis
OFFERO DE TUIS *haec tibi, Christe,* THESAURIS
Temporibus SCISS *Zacchariae Presulis summi*
Per martyrem, & SCM *parva munuscula tuum*
Clementem, cujus meritis merear delictis carere,
Atque ad beatam aeternam ingredi vitam.
Aisti, quantum habes, regnum valet caelorum,
Suscipe hos DNE *velut minuta viduae, queso,*
Veteris novique Testamentorum denique libros,
Octateuchum, Regum, Psalterium ac Profetarum,
Salomonem, Esdram, storiarum ilico plenos
Require syllabarum lector sequentiam harum.

Pag. 35. *lin.* 14. *ante finem*, devenreor, *lege*, deveneror.